Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди
Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 43 (10640) | 1978 чылдың февраль 19, воскресенье | 1925 чылдан үндезилеттинген | Өртээ 2 көп.

СЭКП Тыва обкомунда

1978 чылда Тыва АССР-ниң ажылчы чоннарының социалистиг чарыжының негелделериниң дугайында

1978 чылда Тыва АССР-ниң ажылчы чоннарының социалистиг чарыжының негелделерин СЭКП обкомунуң бюрозу чугаалажып көргеш, бадылаан. Социалистиг чарыштың бо негелделерин коллектив болгаш ажыл-ишчи бүрүзүнге чедир калбаа-биле тайылбырлаарын, алган социалистиг хүлээлгелерниң күүселдезин контрольга алырын, социалистиг чарыштың түңнелдерин чогуур үезинде болгаш шынарлыг үндүрерин СЭКП хооркомунга, райкомнарынга, парткомнарынга, хоорайкүүскомнарга, министерстволарга болгаш ведомстволарга, бүдүрүлгелерниң, организацияларның, совхозтарның партия, профэвилел, комсомол организацияларынга болгаш көдээ база суур Советтеринге даасткан.

ЧАРЫШ ТУГУН БЕДИК ТУДААЛ!

1978 чылда Тыва АССР-ниң ажылчы чоннарының социалистиг чарыжының НЕГЕЛДЕЛЕРИ

Бүгү совет улус-биле бир дөмей, Тыва АССР-ниң ажылчы чоннары Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга идепкейлиг киржип, боттарының күжениишкиннерин; эрес-шудургу ажылдажып СЭКП-ниң XXV съездизиниң шиитпирлерин боттандырарынче, оңгу беш чылдың онаалдаларын чедиишкинниг күүседиринче угландырып турар.

СЭКП ТК-ның декабрь (1977 чыл) Пленумунуң шиитпирлери, «1978 чылдың планын долдур болгаш ажыр күүседир дээш социалистиг чарышты калбартыр база бүдүрүлгениң ажыктыын болгаш ажылдың шынарын бедидер дээш демиселди күштелдирер дугайында» СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның Чагаазы республиканың ажылчы чоннарының политиктиг идепкейин болгаш күш-ажылчы көдүрлүүшкүнүн база дагын хайныктырган. Партияның болгаш чазактың кыйгырыынга харыы кылдыр Тываның үлетпүрүнүң, көдээ ажыл-агыйының, транспортунуң, тудуунуң болгаш улус ажыл-агыйының өске-даа адырларының ажылчыннары, албан-хаакчылары, специалистери болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылары 1978 чылда бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алган.

Алдынган социалистиг хүлээлгелерни чедиишкинниг күүседир, чарыш тиилекчилерин мораль болгаш материал талазы-биле деткиир дээш республиканың ажылчы чоннарының социалистиг чарыжының бо ненелделерин бадылаан.

Улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга республика социалистиг чарыжының киржикчилери—коллективтер-даа, тус-тус ажыл-ишчилер-даа—бүдүрүлгениң ажыктыын болгаш ажылдың шынарын улам бедидеринче, продукция бүдүрериниң, сайгарарының болгаш садып алырының талазы-биле ай, квартал, чыл планнарын база социалистиг хүлээлгелерин долдур болгаш ажыр күүседиринче дараазындагы чүүлдерге үндезилээш, кичээнгейни мөөңнээр ужурлуг:

— чылдың баштайгы айларындан эгелээш ажылдың тодаргай ритмниг болурун хандырар;

— «Кожазынга чангыс-даа кижи хожудавазын» деп лозунг-биле мурнакчы коллективтерниң, ажылдакчыларның, күш-ажылдың чаа, эң депшилгелиг хевирлериниң болгаш методтарының эгелекчилериниң дуржулгазын калбак нептередир;

— күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрер, эртем-техниктиг депшилгениң дүргедедир талазы-биле хемчеглерни комплекстиг боттандырар;

— кол бүдүрүкче фондуларын долу болгаш чөп ажыглаар;

— продукцияның бедик шынарлыг болурун база бүдүрүүшкүнүң нийти хемчээлинге бедик шынарлыг продукцияның үлүүн көвүдедирин чедип алыр;

— камналгалыг болгаш хумагалыг болурунуң чурумун күштелдирер, социалистиг өнчүнүң бурун кадагалалын хандырар;

— эртемниң болгаш техниканың чедиишкиннерин нептередир, бүдүрүлгениң база бүгү ажылдакчыларның күш-ажылының культуразын бедидер, күш-ажылдың камгалалын болгаш айыыл чок чоруун экижидер;

— ажылдың бүгү-ле участоктарынга, бүгү адырларынга, бүдүрүлгениң болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар;

— социалистиг чарышты сайзырангайжыдар болгаш күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрү дээш шимчээшкинни калбартыр, ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезин экижидер, амыдыралдың социалистиг хевирин бадыткаар.

СОЦИАЛИСТИГ ЧАРЫШТЫҢ ТҮҢНЕЛДЕРИН ҮНДҮРЕРИ

ТИИЛЕКЧИЛЕРНИ ТОДАРАДЫРЫ

Планнарны болгаш социалистиг хүлээлгелерни долдур болгаш ажыр күүседирин хандырган районну, хоорайны, совхозту, үлетпүр, тудуг, транспорт, харылзаа, коммунал-амыдырал, садыг хандырылга, улус ажыл-агыйының өске-даа адырлар бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының коллективтерин чарыштың тиилекчилери кылдыр санаар.

ҮЛЕТПҮРГЕ:

бердинген номенклатурага продукцияны бүдүргениниң болгаш сайгарганының хемчээлиниң, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиткениниң, продукцияның чаа хевирлерин кылып үндүрериниң, бот-үнези чиигедирииниң, кол бүдүрүлге фондуларын ажыглаарын болгаш бүдүрүп үндүрер продукцияның шынарын экижидериниң, чаа техниканы болгаш мурнакчы технологияны нептередириниң, ажыл шагының чидириин кызырарының, материалдыг, чиг-эт болгаш одалга-энергетика курлавырларын камнап алганының, кадрларны белеткээриниң болгаш мергежилин бедидериниң талазы-биле.

ТУДУГГА:

тудуг-монтаж ажылдарының хемчээлиниң, объектилерни доктааттынган хуусаазында ажыглалга кииргениниң, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн болгаш механизацияның деннелин бедиткениниң, доозулбаан тудугнуң хемчээлин кызырарының, тудуг-монтаж ажылдарының бот-үнезин чиигедириниң, шынарын экижидериниң, заводка эки белеткеп кылган кылыгларны, депшилгелиг конструкцияларны болгаш материалдарны, мурнакчы дуржулганы нептередир талазы-биле, ажылчын кадрларны белеткээриниң, ажыл шагының чидириин кызырарының, тудуг материалдарын болгаш электроэнергияны камнап алырының талазы-биле.

ТРАНСПОРТКА БОЛГАШ ХАРЫЛЗААГА:

сөөрткен чүъктериниң, пассажирлериниң болгаш алган орулгаларының хемчээлиниң, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиткениниң, чүък сөөртүлгелериниң болгаш ачы-дуза чедиргениниң бот-үнезин чиигеткениниң, автомобильдерниң техниктиг белен чоруунуң, ажылче үнгениниң коэффициентилерин, хандырылганың культуразын болгаш шынарын бедиткениниң, куруг маңнаашкыннарны, чүдүрер болгаш дүжүрер ажыл шагының чидириин кызырганының, чүък көдүрер херекселдерни долу ажыглааның, материалдыг болгаш одалга-энергетика курлавырларын камнап алганының, парлалганың болгаш корреспонденцияларның эртиишкиннерин дүргедедириниң, чонга немелде ачы-дузаны чедирериниң талазы-биле.

САДЫГГА:

үүрмектеп садыглаар бараан саарылгазының, бодунуң бүдүрүлгезиниң продукциязын кылып үндүргениниң, арыг орулгаларының, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн болгаш хандырылганың культуразын бедиткениниң, күрүне болгаш кооператив өнчүзүнүң кадагалалын хандырганының, садыглаарының депшилгелиг хевирлерин нептереткениниң, садыг бүдүрүлгелериниң болгаш нийтиниң чемнеилге черлериниң четкизин калбартканының, магазиннерниң анаа турууушкуннарын кызырганының, техниктиг дерилгезин экижиткениниң, кадрларны белеткээниниң талазы-биле.

КОММУНАЛ-АМЫДЫРАЛ ХАНДЫРЫЛГАЗЫНГА:

коммунал-амыдырал ачы-дузазының, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрериниң, арыг орулгаларының, чиг-эттиг болгаш материалдарны камнап алганының, ачы-дуза чедирериниң чаа база депшилгелиг хевирлерин нептередириниң, хандырылганың культуразын болгаш шынарын экижидериниң, хоорайларны болгаш чурттакчылыг черлерни чаагайжыдарының, чуртталга фондузунуң, культура-амыдырал болгаш коммунал объектилериниң капитал база агар септелгелериниң планнарын күүсеткениниң талазы-биле.

КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙГА:
МАЛ ЧЕМНЕРИН БЕЛЕТКЭЭРИНИҢ БОЛГАШ ДҮЖҮТ АЖААП АЛЫЫШКЫНЫНЫҢ ҮЕЗИНДЕ

механизацияны болгаш ажылдың депшилгелиг аргаларын эң калбаа-биле нептередип турган, ажылды бедик шынарлыг чорутпушаан, декада дургузунда бодунуң зоназынга мал чемнериниң белеткелиниң болгаш дүжүт ажаап алыышкынының үезинде эң улуг өзүлдезин хандырган, а эң сөөлгү түңнелдерни үндүрериниң үезинде—тарааның дүжүткүрүнүң, нийти чылдазының болгаш ону күрүнеге садарының талазы-биле планын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседипкен болгаш малдың чемнер-биле эң элбек хандырылгазын чедип алган **районну.**

КВАРТАЛ ТҮҢНЕЛДЕРИНИҢ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ:

эътти, сүттү, дүктү бүдүрериниң болгаш оларны эң бедик шынарлыг кылдыр күрүнеге садарының, малдың баш санын өстүрериниң болгаш ону бүрүн камгалап алырының, малдың продуктулуун улгаттырарының талазы-биле улус ажыл-агый планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин долдур база ажыр күүседирин чедип алган **районну, совхозту.**

1978 ЧЫЛДЫҢ ТҮҢНЕЛДЕРИНИҢ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ:

а) көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң ажыктыын бедидерин, тарааны, эътти, сүттү, дүктү бүдүрерин болгаш күрүнеге садарын көвүдедир талазы-биле улус ажыл-агый планнарын база социалистиг хүлээлгелерни долдур болгаш ажыр күүседирин, оларның шынарын экижидерин, малдың баш санын өстүрерин, техниканы болгаш суггаттыг черлерни ажыглаарын экижидерин чедип алган, камналга чурумун хандырар болгаш продукцияның бот-үнезин чиигедир талазы-биле онаалдаларны база хүлээлгелерни күүсеткен **районну, совхозту.**

б) кол көргүзүглер аайы-биле совхозтарның инженер-техниктиг болгаш бүдүрүлге хандырылгазының талазы-биле планнарны база социалистиг хүлээлгелерни күүсеткен, хандырып турар зоназының ажыл-агыйларының машина-трактор паркының ажылдаашкынын дыка улгаттырарынга идиг берген **«Сельхозтехника» салбырын (каттыжыышкынын).**

в) ажыл-агыйларның иштики суггарылга системаларын суггарылгага, септелгеге болгаш техниктиг хандырылгага белеткээр талазы-биле планнарны база социалистиг хүлээлгелерни күүсеткен, хандырып турар зоназының совхозтарының мелиоративтиг черлеринден бедик дүжүттерни алырын хандырган **суггарылга системаларының эргелелин.**

г) СОВХОЗТАРНЫҢ КЕЗЕКТЕРИ:

быжыглаттынган участоктарынга көдээ ажыл-агый культураларының бедик дүжүттерин (гадап центнер-биле) чедип алган **хову бригадаларын болгаш звеноларны.**

Бригадалар, звенолар аттары	Каа-Хем, Бии-Хем, Таңды, Кызыл, Тожу районнар	Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик, Барын-Хемчик, Бай-Тайга районнар	Эрзин, Тес-Хем, Өвүр, Моңгун-Тайга районнар
Трактор-хову бригадалары—тарааларның дүжүдү	17	15	11
Кукуруза бригадалары болгаш звенолары—ногаан массаның дүжүдү	210	190	140
Ногаа бригадалары болгаш звенолары—ногааның дүжүдү	160	140	130
Картофель бригадалары—дүжүт	120	100	90
Суггатчы звенолар:			
Тараа культуралары	25	20	14
Хөй чылдыг сигеннер	30	28	23

бедик шынарлыг мал чемнерин (чемнерниң анализин барымдаалап) бүдүрериниң болгаш белеткээриниң талазы-биле планныг онаалдаларны эң хөй ажыр күүседирин чедип алган **мал чеми белеткээр бригадалар болгаш звенолар;**

анализ ёзугаар алырга, агрегаттарга эң бедик шынарлыг далган бүдүрүп үндүрер талазы-биле эң эки түңнелдерни чедип алган **витаминниг сиген далганы белеткээр бригадалар болгаш звенолар:**

АВМ-0,4	I чер	300 тоннадан	эвээш эвес
	II чер	250 тоннадан	—«—
АВМ-0,65	I чер	500 —«—	—«—
	II чер	420 —«—	—«—

хойнуң улуг бодунуң баш санын бүрүн менди камгалап алгышаан, төрүүр 100 хой бүрүзүнге онаалтыр 100 болгаш оон-даа хөй хураган доруктурган, а ол ышкаш дүк бүдүрериниң планын база күүсеткен **хойжу бригадалар:**

100 инекке база хунажынга онаалтыр 95-тен эвээш эвес бызаа алырын, 1 сорттуң сүдүн 60 хуудан эвээш эвести садарын болгаш эрткен чылга деңнээрге, инектиң сүткүр продуктулуун дараазында хемчээлдерге бедидерин хандырган **сүт-бараан фермалары:**

	Саалда дараазында хемчээлдиг турда, инектиң сүткүр продуктулуунуң өзүлдези хуу-биле:			
	1501—2000	2001—2500	2501—3000	3001—3500
Фермалар	9	6	4	2

малдың баш санын бүрүнү-биле камгалап алгышаан, төрүүр чүс инекке онаалтыр 80-ден эвээш эвес бызааны база аныяк малдың хонукта 600 грамм ортумак немелде деңзизин алган **эъткир угланыышкынныг бода мал фермалары;**

д) алган хүлээлгелерин күүседиринге күш-ажылдың эң-не бедик түңнелдерин көргүскен **мал болгаш чер ажылының кол мергежилдериниң ажылдакчылары:**

— продукция бүдүрериниң планнарын бригада (ферма) күүсеткен турда, К-700 тракторга—3300, ДТ-75 тракторга—1600, МТЗ тракторга—1100 чижек эталон гектарны ажылдап кылган **тракторист-машинистер:**

— сезон дургузунда дараазында центнер хемчээлдиг тарааны бастырган **комбайнерлер:** төп зонага—7000 центнер, барыын зонага—5000 болгаш мурнуу зонага—3500 центнер.

Улуг хойнуң баш санын бүрүн камгалаарын хандырган, дүк кыргып алырының планнарын база хүлээлгелерин күүсеткен, бодуун болгаш чартык-бодуун дүктүг чүс хой бүрүзүнге онаалтыр 105-тен эвээш эвес, чартык-нарын дүктүг чүс хойдан 110-дан эвээш эвес, чиңге-нарын дүктүг чүс хойдан—115-тен хөй хураганны менди доруктурган **хойжулар.**

Хой бүрүзүнден хонукта 150 граммдан эвээш эвес немелде деңзини алган болгаш улуг хойларның дужаалда деңзизин 50-ден эвээш эвес килограмм, а иртчигештерниң—38 кг чедирген **улуг хойларны база бо чылын төрүттүнген иртчигештерни одарладып семиртиринде болгаш семирти азыраарында ажылдап турар хойжулар.**

Инектиң баш санын бүрүнү-биле камгалавышаан, бызаалар алырының планнарын база хүлээлгелерин күүсеткен, эрткен чылга деңнээрге, инектерниң сүткүр продуктулуун дараазында хемчээлдерге улгаттырарын хандырган **саанчылар болгаш сүткүр инектер кадарчылары:**

	Саалда дараазында хемчээлдиг турда, сүткүр продуктулуунуң өзүлдези хуу-биле:				
	1501—2000	2001—2500	2501—3000	3001—3500	3501—4000
Саанчылар	13	9	6	3	2
Кадарчылар	11	7	5	2	1

Баш санын 98 хуудан куду эвес кылдыр камгалап алгышаан, хонукта 600 граммдан эвээш эвес немелде деңзини чедип алган **бызаа ажаакчылары болгаш бызааны алды ай назы чедир азырап турар кижилер.**

Баш санын 99 хуудан куду эвес кылдыр камгалап алгышаан, хонукта 700 граммдан эвээш эвес немелде деңзини чедип алган **өстүр азыраар аныяк мал ажаап турар кадарчылар.**

Баш санын бүрүнү-биле камгалап алгышаан, хонукта 750 граммдан эвээш эвес немелде деңзини чедип алган **мыйыстыг бода малды одарладып семиртиринде база азырап семиртиринде ажылдап турар кадарчылар.**

Баш санын бүрүнү-биле камгалап алгышаан, төрүүр 100 инекке онаалтыр 85 бызааны доруктурган, бызааларның хонукта 600 грамм немелде деңзизин чедип алган **эъткир угланыышкынныг төрүүр инектер кадарчылары.**

Малдың баш санын бүрүн камгалап алгышаан, продукция алырының, чаш төл доруктурарының талазы-биле хүлээлгелерин күүседиринге эң эки түңнелдерни чедип алган **чылгычылар, ивижилер, хаван, куш ажаакчылары, теве кадарчылары.**

ТИИЛЕКЧИЛЕРНИ ШАҢНАП МАКТААРЫ

Чемнер белеткелиниң болгаш дүжүт ажаалдазының үезинде он хонуктарның түңнелдери-биле:

— зоналар аайы-биле бирги черлерни ээлээн үш районга СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, облпрофчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл туктарын болгаш кайызы-даа 200 рубль хемчээлдиг, а доозулган түңнелди үндүргенде — кайызы-даа 500 рубль хемчээлдиг акша шаңналдарын тыпсыр.

КВАРТАЛДАР ТҮҢНЕЛДЕРИ-БИЛЕ:

— көдээ ажыл-агый талазы-биле бирги черни ээлээн районга, өске бүгү адырлар талазы-биле бирги черни ээлээн районга азы хоорайга СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, облпрофчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл туктарын болгаш кайызы-даа 500 рубль түңнүг акша шаңналдарын тыпсыр;

— бирги черлерни ээлээн бүдүрүлгелер, организациялар коллективтеринге болгаш совхозка СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, облпрофчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл туктарын (адырлар аайы-биле шупту 6 тук) болгаш кайызы-даа 300 рубль акша шаңналдарын тыпсыр;

— ийиги черлерни ээлээн коллективтерге СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, облпрофчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир вымпелдерин тыпсыр (адырлар аайы-биле шупту 6 вымпел).

1978 ЧЫЛДЫҢ ТҮҢНЕЛДЕРИ-БИЛЕ:

— көдээ ажыл-агый талазы-биле бирги черни ээлээн районга, өске бүгү адырларның талазы-биле бирги черни ээлээн районга азы хоорайга СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, облпрофчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл туктарын, I чергениң дипломун болгаш көдээ ажыл-агый талазы-биле 1000 рубль түңнүг, өске бүгү адырлар талазы-биле — 800 рубль түңнүг акша шаңналын тыпсыр;

— бирги черлерни ээлээн бүдүрүлгелер, организациялар коллективтеринге болгаш совхозка СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, облпрофчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл туктарын (адырлар аайы-биле шупту 8 тук), I чергениң дипломнарын болгаш кайызы-даа 500 рубль акша шаңналдарын тыпсыр;

— ийиги черлерни ээлээн коллективтерге шилчиир вымпелдерни болгаш II чергениң дипломун тыпсыр (адырлар аайы-биле шупту 6 вымпел). Квартал түңнелдери-биле социалистиг чарышка бирги черлерни ээлээн районну, хоорайны, бүдүрүлгелер, организациялар коллективтерин болгаш совхозту республиканың Хүндүлел самбыразынга киирер, а чыл түңнелдери-биле бирги черлерни алганнарны — республиканың Хүндүлел самбыразынга болгаш «Оңгу беш чылдың Күш-ажылчы Алдарының чыл демдеглелиниң» дептеринге киирер.

СОВХОЗТАРНЫҢ БРИГАДАЛАРЫНГА, ФЕРМАЛАРЫНГА, ЗВЕНОЛАРЫНГА:

трактор-хову бригадаларынга —бир бирги чер	I чергениң диплому болгаш 500 рубль хемчээлдиг акша шаңналы
— ийи ийиги чер	II чергениң диплому болгаш 300 рубль хемчээлдиг акша шаңналы
кукурузачылар бригадаларынга (звеноларынга) — бир бирги чер	I чергениң диплому болгаш 300 рубль хемчээлдиг акша шаңналы
— бир ийиги чер	II чергениң диплому болгаш 200 рубль хемчээлдиг акша шаңналы
суггатчы звеноларга — бир бирги чер	I чергениң диплому болгаш 250 рубль хемчээлдиг акша шаңналы
— бир ийиги чер	II чергениң диплому болгаш 150 рубль хемчээлдиг акша шаңналы
мал чеми белеткээр бригадаларга болгаш звеноларга — ийи бирги чер	I чергениң диплому болгаш 300 рубль хемчээлдиг акша шаңналы
— үш ийиги чер	II чергениң диплому болгаш 250 рубль хемчээлдиг акша шаңналы
витаминниг сиген далганы белеткээр бригадаларга болгаш звеноларга—бир бирги чер	I чергениң диплому болгаш 300 рубль хемчээлдиг акша шаңналы
— ийи ийиги чер	II чергениң диплому болгаш 200 рубль хемчээлдиг акша шаңналы
картофель база ногаа бригадаларынга болгаш звеноларынга —бир бирги чер	I чергениң диплому болгаш 300 рубль хемчээлдиг акша шаңналы
— бир ийиги чер	II чергениң диплому болгаш 250 рубль хемчээлдиг акша шаңналы
мыйыстыг бода мал фермаларынга — ийи бирги чер	I чергениң диплому болгаш 400 рубль хемчээлдиг акша шаңналы
— ийи ийиги чер	II чергениң диплому болгаш 300 рубль хемчээлдиг акша шаңналы
хойжу бригадаларга — ийи бирги чер	I чергениң диплому болгаш 400 рубль хемчээлдиг акша шаңналы
— үш ийиги чер	II чергениң диплому болгаш 300 рубль хемчээлдиг акша шаңналы

1978 чылдың түңнелдери-биле комсомолчу-аныяктар бригадаларының ортузунга чарыштың бирги черлерин алган көдээ ажыл-агыйның алды коллективинге болгаш улус ажыл-агыйының өске адырларының база алды коллективинге ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл туктарын кайызы-даа 200 рубль хемчээлдиг акша шаңналдары-биле кады тыпсыр.

Кварталдар түңнелдери-биле чарышка шылгарап үнген улус ажыл-агыйының бүгү адырларының ажылдакчыларын республиканың «Мурнакчылар аллеязынга» болгаш майның 1-де база ноябрь 7-де республиканың Хүндүлел самбыразынга киирер, а 1978 чылдың түңнелдери-биле шылгараанНарны СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, облпрофчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң дипломнары-биле шаңнаар, «Оңгу беш чылдың мурнакчылары» деп альбом-плакатка, «Оңгу беш чылдың Күш-ажылчы Алдарының чыл демдеглелиниң» дептеринге киирер.

1978 чылдың чарыжының тиилекчилерин — улус ажыл-агыйының ажылчыннарын болгаш специалистерин — шаңнап-мактаары-биле УАЧД-ге баар халас 80 путёвканы болгаш дыштанылга бажыңнарынга баар база турисчи чорууушкуннар кылыр ол-ла хире путёвкаларны тускайлаар.

ТҮҢНЕЛДЕРНИ ҮНДҮРЕР ХУУСААЛАРЫ

1978 чылдың социалистиг чарыжының түңнелдерин үндүрер үелери:

— чемнер белеткээриниң болгаш дүжүт ажаап алырының үезинде районнар аразында чарыштың үш зона аайы-биле — он хонук санында база чылдың түңнелдерин — мал чемнерин белеткээри болгаш дүжүт ажаалдазы доостурга 1978 чылдың ноябрь 1-де;

— районнар, хоорайлар, бүдүрүлгелер, организациялар болгаш совхозтар аразында чарыштың — квартал санында (IV кварталдан аңгыда);

— районнар, хоорайлар, бүдүрүлгелер, организациялар, совхозтар болгаш оларның салбырларының база тус-тус ажылдакчыларның аразында чарыштың — чыл түңнелинде үндүрер.

ЭРТЕМГЕ ҮНДЕЗИЛЭЭШ

Хой дүк алыр дизе...

Николай Степанович Болхоевтиң «Шынга» парлаттынган чүүлүн номчааш, ол эртемден-биле дыка-ла чугаалажыксадым. Ооң хөй-ле бодалдары меңээ таарышты. Амгы үеде ажыл-агыйларда четчир санныг ортумак болгаш дээди эртемниг зоотехник кадрлар бар апарганда, хой ажылында четпестерни чайладыр болгаш ук кадрлардан негелдени күштелдирер, харыысалгазын бедидер үе келген. Чаңгыс сос-биле чугаалаарга, хой ажылын эртемге үндезилеп чорударынче шилчиири эргежок чугула апарган. Тывада уксаалыг хой ажылдыг Тока аттыг совхозка даяныр пунктунуң эргелекчизи болуп тургаш, Н. Болхоев ук ажыл-агыйга хойларны класс аайы-биле үскеш, тус-тус кодааларга тургузарын чүгле 1977 чылда чедип алганы хараадаанчыг-дыр. Ол ону ооң мурнунда-ла кылыр турган. Совхозтуң хой кодааларының аразы 70—90 км ырак, ынчангаш үскен хойларны сүрери берге дээни боттуг чылдагаан эвес-тир. Херек кырында ап көөр болза, мында хойжу бригадалар аразы 25—30 км-ден ашпас болгай.

Тываның байдалдарынга өскен ук черниң хойларын нарын дүктүг кошкарлар-биле хайнакташтыргаш, чартык нарын болгаш нарын дүктүг хойларны тургузар сорулганы салып алган болгай бис. Совхозтарның тускай эртемниглериниң мурнунда эң-не чугула, харыысалгалыг сорулга туруп турар. Ындыг болганда мындыг айтырыглар тургустунуп келир: 1. Каш салгал эрткеш доктаадып ап болурул? 2. Кандыг бүдүрүкчү кошкарны ажыглаарыл? 3. Негелдеге дүгжүр чогуур чем баазазы бар бе?

Бирги айтырыгның талазы-биле база-ла Тока аттыг совхозту ап көрээлиңер. Н. Болхоевтиң чүүлүнде мынча деп айыткан: «1965 чылга чедир хойларның дүккүр продуктулуу өзүп келгеш, ооң сөөлгү чылдарда чаңгыс черде туруп кал». Ол дээрге тыптып келген чаа хойну доктаадып алыры-биле «бодунга өстүрер» азы бүдүрүкчү кошкарны чүгле тыптып келген хойнуң бодундан шилип алыр ужурлуг үе турган-дыр. Ол эң-не харыысалгалыг үе. Селекция ажылын чорудуп турар тускай эртемниглерден ынчан бүгү чүве хамааржыр. Шилип алган хойнуң болгаш кошкарның уксаа херечилелин шын тургузары, кайы хойну кандыг кошкар-биле эдериштирерин шын чорудары эргежок чугула. Кол чүве—бүдүрүкчү кошкарны шын шилип алырынче кичээнгейни салыры. Ону шын кылбас болза, 10—20 чыл иштинде эгиттинмес улуг когаралга таварыштырып болур. Бо херекке чүгле тускай эртемниглерниң кызымак ажылы эвес, харын тарып боозадылга пунктузунда ажылдап турар техниктерниң болгаш хойжуларның харыысалгазын бедидери база негеттинип турар. Ону барымдаалааш, Тываның көдээ ажыл-агый техникумунуң баазазынга алды ай хуусаалыг, доктаамал ажылдаар тарып боозадылга курузун ажытканы чоптуг.

Хойларны белеткээри бисте үениң негелдезинге дүүшпейн турар. Дөрт чыл бурунгаар Балгазында № 2 КПТУ-га хойжу-механизатор кадрлар белеткээр курсту ажыткан болза-даа, ону 1977—78 өөредилге чылында, кандыг чылдагаан-биле чүве ийик, хагган. Ынчангаш уксаажыдылга ажылынче угланган кыска программалыг бир азы үш ай хуусаалыг чайгы курстарны хойжулар ортузунга зоналар аайы-биле организастаза чогуур. Чүге дээрге, бирээде, мурнунда Балгазынга турган бир чыл хуусаалыг курс хагдынган-дыр. Ийиде, чыл хуусаалыг курска ажылдап турар хойжуларның өөренири берге. Өг-бүлезинде карактаар кижизи чок болгаш, ынаар сагышсыраш, бир чыл хуусаалыг курска турган хойжулар чанаттаар, өөредилгезин ара каар ужурга таваржып турар. База ол-ла чылдагаан-биле бир чылдың курузунга баар хойжулар тывылбас болур. Чайгы үеде кыска хуусаалыг курстар организастаарының база бир таарымчалыг чүвези болза, ынчан хойжуларның ажылының элээн чиигей берген турары. Бо талазы-биле специалистерниң, хойжуларның санал-оналын дыңнаары күзенчиг.

Бистиң республикага эъткир-дүккүр хойларны өстүрер болганда, кол чүве чүгле дүктү көвүдедиринче сагыш салбайн, а дүккүр хойну өстүрер дизе, дириг деңзизинче кичээнгей салза чогуур. Бо талазы-биле Көдээ ажыл-агыйның дуржулга станциязының хой ажылында шинчилелдерни чорудуп турар эртемденнеринден хой чүүлдер негеттинип турар. Хой улуг, шырак болган тудум, ооң дүгү көвей болур дээрзин утпаза чогуур. Маңаа хамаарышкан шинчилелдерни эртемденнер чорудар ужурлуг.

Оон аңгыда нарын болгаш чартык нарын дүктүг хойларның дүккүр продуктулуун көвүдедир дизе, олар боос турар үеде эки чемгерилге-биле хандырар херек. Чүге дээрге хураган иезиниң иштинге чораан үезиниң баштайгы чартыында бир дугаар дүктериниң дөзү тыптыр, 60—70 хонуундан эгелеп ийи дугаар дүктериниң достери үнер болгай. Ынчангаш боос хойну канчаар чемгерип турганындан ооң төрүттүнген хурагаының дүгүнүң сырыйы азы тарамы хамааржыр апаар-дыр. Ооң кадында нарын дүктүг хойларның чемгерилгезинге негелдези улуг. Хойну ажаап, азырап турар кадарчы кижи ону утпаза эки. Хойнуң чемгерилгезинде шөөлүг кичээнгей салбас, хөлүп эрттир арып баксыраваан-на болза, чем берген херээ чок дээр чоруктап дыка хөй дүк чедир алдынмайн турар. Моон-биле холбаштыр суг чок одарларны суглуг болдурарын, тулаа черлерниң суун кевирерин кыска хуусаада шиитпирлээри, ук черниң агаар-бойдузунга таарыжыр долу үнелиг, хөй чылдыг сигеннерни аңаа тарып өстүрери эргежок чугула.

Хойнуң дүккүр продуктулуун көвүдедир дизе, тарып боозадылганы чогуур деңнелге чедир көдүреринден аңгыда, бистиң республиканың иштинде ажыглап турар кошкарларны эки төл берип болур бе дээрзинге шилилде кылыры чугула. Тарып боозадылга станцияларында эки продуктулуг кошкарлар бар-даа болза, ындыг шилилде кылдынмайн турар. Ол шилилде төлүнүң эки болурун барымдаалап тургаш, эң-не таарыжыр бүдүрүкчү кошкарларны ажыглаарынга чедирер ужурлуг. Бир эвес частырыг болуп, уксаазы (угу) багай кошкар ажыглаттынар болза, оон төрүттүнген кыс хой шоолуг продуктулуг эвес, багай шынарлыг төл бээр апаар. Амгы үеде бир сезонда чаңгыс кошкардан 16—18 муң хойну тарып боозадып болур үени алырын, ооң хураганнарының 40 хуузу кыс болурун барымдаалаар болза, багай кошкарның үрезининден куду продуктулуг 5—6 муң баш хой бар апаар-дыр. Ынчангаш үрезин ап турар кошкарларның шилилдезин чорудары эргежок чугула.

М. ДАГБА,
зоотехник.

СПЕЦИАЛИЗАЦИЯ АРГАЗЫ-БИЛЕ

Көдээ ажыл-агыйны концентрастаар болгаш специализастаар талазы-биле СЭКП обкомунуң IV пленумунуң шиитпирлеринге үндезилээш, чамдык ажылдарны «Барлык» совхозта кылып чоруткан.

Совхозтуң үш салбырларының аразынга специализация чорударының планын эрткен чылдың эгезинде кылган. Бижиктиг-Хаяга чиңге-нарын дүктүг ак хойларны болгаш сүткүр симменталь инектерни, Аксы-Барлыкка чартык нарын дүктүг хойларны, чылгыны, Хөнделеңге тус черниң болгаш ала-шокар хойларны, өшкүнү, сарлыкты өстүрерин тус-тус көрген. Совхоз төвүнге эъткир уксааның семиртир инектерин болгаш сүткүр 200 баш симменталь инекти база дузалал ажылга хаван өстүрери көрдүнген.

Чер ажылын колдуунда Аксы-Барлык болгаш совхоз төвүнүң чоогунга мөөңнээн.

Ол планнар ёзугаар Бижиктиг-Хая салбыры симменталь инектерни 600 башты арттыргаш, семиртир малды совхоз төвүнге дужааган. Хойнуң чиңге-нарын дүктүүн арттыргаш, өскелерин чогуур салбырларынче чоруткан. Мурнунда бичии кажааларга 180-ден 300 баш мал турган кодааларны улгаттырып, бир кодаага 390—450 ирт ти, 450—700 аныяк хураганнарны тургускан. Ынчангаш 22 кодааны 15 чедир кызырып, улгаттыр каттыштырган.

Совхозтуң өске салбырларында ол планнар колдуу күүсеттинмээн. Мал өң-чүзүн аайы-биле ылгаттынмаан. Ылаңгыя Хөнделең салбырында бир кодаада ам-даа 200 безин четпес хойларны тудуп турар. Хойну класстап үзер ажылды кайы-даа салбырда чорутпаан. Ол ышкаш ниитиниң малындан хуу малдар ылгаттынмаан.

Совхозта малды харыысалга чогу-биле оорладыры, чидирери, ооң өлүп хорааары көвүдеп турар. Отчёт-учёт куду деңнелде. Эрткен чылын ажыл-агый мал бажы өстүрер планын күүсетпээн, дыка хөй баш мал чидип, хораан. Эрткен чылын чүгле күрүнеге сүт садарының планы күүсеттинген. Эъттиң, дүктүүн күүседип шыдаваан.

Бо болгаш өске-даа четпестерниң кол чылдагааны совхозта партком, дирекция үндүрген шиитпирлерниң күүселдезин контрольдавайн, четпестерже кичээнгей салбайн, специалистерден болгаш малчыннардан негелдени кошкак тургусканында. Ол дугайында шыңгыы чугаа чоокта чаа совхозтуң бүгү коммунистериниң ниити хуралынга болган. Аңаа СЭКП Тыва обкомунуң IV пленумунуң көдээ ажыл-агыйны специализастаар болгаш концентрастаар талазы-биле доктаалын совхозта канчаар күүседип турарын бүгү талалыг чугаалашкан. Совхозка специализацияны болгаш концентрацияны бо чылын доозарының сорулгаларын аңаа тодараткан.

М. ЧУЛДУМ,
«Барлык» совхозтуң Бижиктиг-Хая салбырының эргелекчизи.

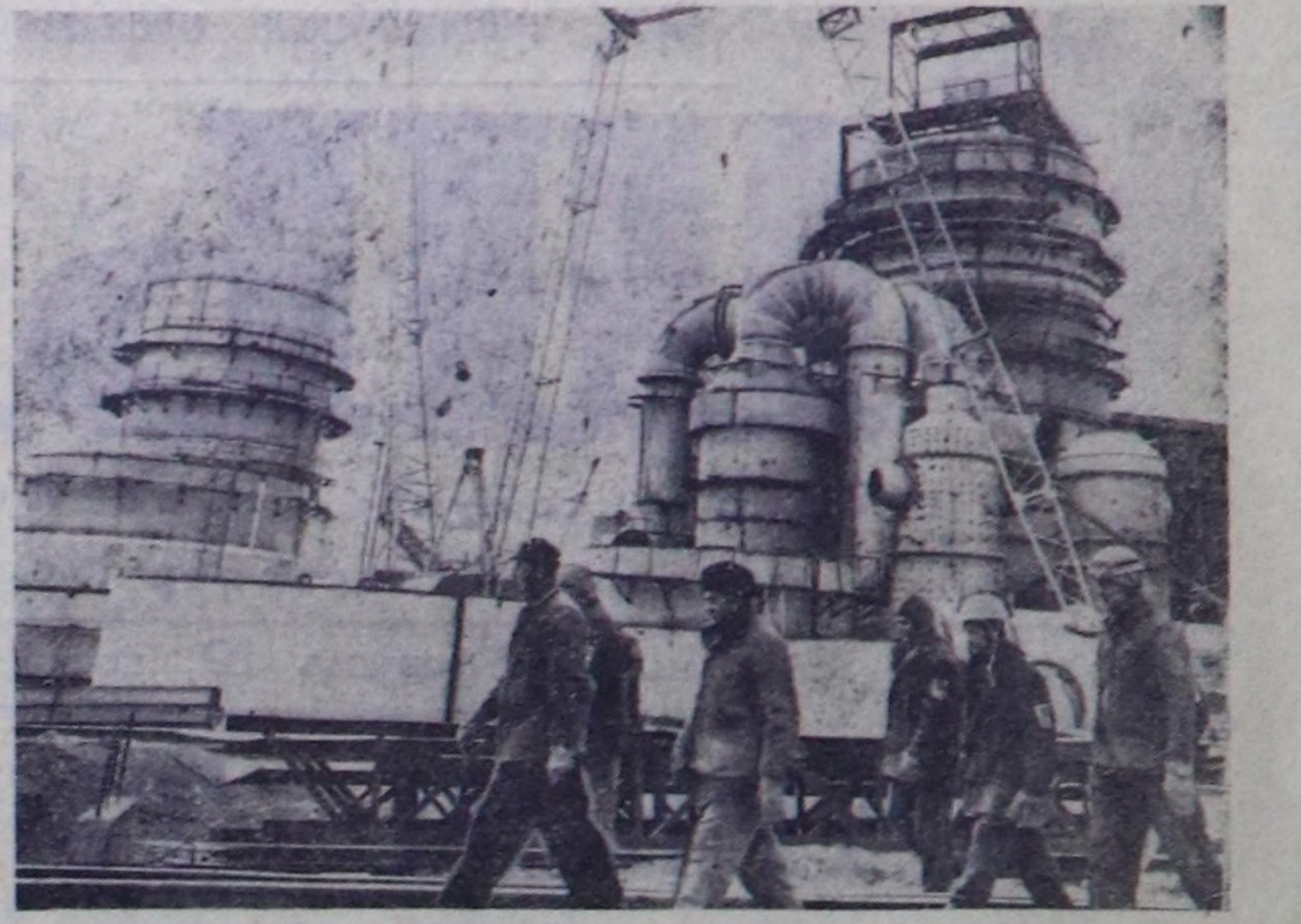

ТУРКМЕН ССР. Польшадан келген специалистер-биле кады тургузуп турар күчүлүг машинаны ажыглалга кииргениниң соонда Чарджоунуң суперфосфат заводунга күгүр кислотазын бүдүрүп үндүрери беш катап улгадыр.

Кол белдирлерниң болгаш соң кол чүүлу — тудуштурулга аппарадының монтажын хуусаадан бир ай бурунгаар доосан. 1978 чылда социалистиг чарышты улам ыңай калбартып чорудар дугайында СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның Чагаазынга харыы кылдыр тудугжулар коллективи тудугну хуусаадан ийи ай мурнай — Улуг Октябрьның 61 чыл оюнда дужаар деп хүлээнгеннер.

ЧУРУКТА: тудуг участогу.

В. ЗЛЕНКОНУҢ фотозу.
(СЭТА-ның фотохроникасы).

Советтер амыдыралы

Кызыл-чыраажыларда

СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның Чагаазын Тес-Хем районнуң Кызыл-Чыраа көдээ Советиниң ажыл-ишчилери улуг көдүрлүүшкүн-биле чүүлдүгзүнүп, деткээннер. Аңаа харыы кылдыр 1978 чылда алган социалистиг хүлээлгелерин хуусаа бетинде күүседир дээш улам көдүрлүүшкүннүг ажылдаарын шиитпирлээн.

Көдээ Советтиң девискээринде 218 өреге бар. Херээженнер чөвүлели, эки тура улусчу дружина болгаш өске-даа хөй-нити организациялары көдээ Советтиң кол даяныр күжү. Суурда 6 агитквартира ажылдап турар. Кандыг-даа ажылдың чедиишкини корум-чурумну шыңгыы сагыырындан хамааржыры билдингир. Социалистиг хоойлу-дүрүмнү үрээр, арагалаар, кем-херектер үүлгедир чоруктар-биле демисел, уруглар кижизидилгезиниң дугайында база ада-иелерге хамаарышкан болгаш өске-даа темаларга лекция, беседаны ол агитквартираларга эрттиргилээн. Агитквартираларның ажылынга көдээ Советтиң депутаттары, херээженнер чөвүлели, активчилер боттуг дузаны чедирип келген. Тус-тус агитквартиралар концерттерни белеткээш, чонга көргүзүп турары чаңчыл болган. Тиилекчилерге шаңнал, макталды тывыскан. Эрткен чылдагы көрүлдеге Аян аттыг № 5 агитквартира (даргазы З. Даваа) бирги черни ээлээш, 50 рубльдиң шаңналын алган. Ийиги черни Шолбан аттыг № 6 агитквартира ээлээн.

Бо чаа чылда тус-тус албан организациялар аразында концерт көрүлдези эгелээн. Оон ыңай төрээн суурун эң эки чаагайжыттынган суур болдурар дээш чарыш агитквартиралар аразында калбарган. Көдээ Совет күүскому социалистиг хоойлу-дүрүмнү быжыглаар, корум-чурумну экижидер талазы-биле хемчеглерни ажылдап кылгаш, ажылчы чоннуң хуралынга бадылаткан. Кижилерниң чаагай амыдырал-чуртталгазынга шаптыктаар, ниитиге ажыктыг ажыл кылбас, арагалаар, ниитиниң корум-чурумун үрээр чоруктарга удур демиселди көдээ Совет күштелдирген. Ук ажылга суурда эки тура улусчу дружинаның (командири Л. Булак) киржилгези сөөлгү үеде экижээн. Ээлчеглиг дежурнайлаашкынче график ёзугаар үнүп, түңнелин тускай дептерге демдеглеп турар. Дружинниктер чурум үрекчилери-биле кижизидилге ажылын бүгү талалыг чорудуп турар.

Суурда херээженнер чөвүлели, төрелдер комитеди школа-биле быжыг харылзаалыг. Планын делгеренгей тургузуп алган. Өөредилгеге, сагылгага чуруму кошкак уруглар-биле болгаш урутларының кижизидилгезинче сагыш салбас ада-иелер-биле беседалажып, оларның чурттап турар бажың-балгадынга барып турар. «Берге» кижизидилгелиг уругларны дагдыныкчыларда быжыглаан. Бо кылып чоруткан хемчеглерниң түңнелинде чамдык ада-иелер уругларының кижизидилгезин, өөредилгезин дээш харыысалгазын бедидип, боттарының четпестерин миниип, эки ажылдап турар апарган.

Ам малчыннарда хой оолдаашкынын түлүктээн. Амгы үеде төрүүр 9750 хойдан 1596 хой төрээн, чаш хураганнар шупту менди. Социалистиг чарышты калбартырының дугайында Чагаа-биле малчыннар таныжып, аңаа харыы кылдыр бедиткен хүлээлгелерни алганнар. Хөвеңдей Шиметтиң кодаазындан 190 хой, Соян Дажының 200 хою төрээн. Чаш төл менди. Малчыннарже 50 сакманщиктер чоруткан, оларның 27-зи комсомолчулар. Сакманщиктер Зоя Соян 120 хураганны, А. Эрендей, Зоя Кодан-оол олар 80—80 хураганнарны эки ажаап доруктуруп турар.

Д. МОНГУШ,
Тес-Хем районда Кызыл-Чыраа көдээ Советтиң күүскомунуң даргазы.

Мурнакчы дуржулгага өөредилге

КИЕВ. Кукуруза өстүрер механизастаттынган отрядтарны болгаш звеноларны четчелеп тургузарын Днепропетровщинада Никополь районнуң чер ажылдакчылары республикада эң баштай доосканнар. Үш чүс механизаторларның кижи бүрүзү эң дээре ажыл-агыйларның баазазынга организастап тургускан мурнакчы дуржулганың школаларын доосканының дугайында херечилелди алган.

Ындыг школаларның бирээзин «Чкаловский» совхозтуң звеночузу, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Василий Зонов баштаан. Аныяк кукуруза өстүрүкчүлерин техниканы эки ажыглаарынга, күш-ажылды шын организастаарынга, перспективтиг сорттарны болгаш гибридтерни шилип алырынга, эртем талазы-биле үндезилеттинген агротехниканың ажыглаарынга ол өөреткен. Хөй чылдарның дургузунда чүс центнер дүжүттү алыры ол звенога норма-чижек болу берген.

Ол үнелиг культураны өстүрериниң болгаш ажаан алырының дешпилгелиг технологиязын ажыглап тургаш, эрткен чылын республиканың 550 ажыл-агыйлары гектардан-на 50 центнер болгаш оон-даа хөй тарааны ажаан алганнар. Кукуруза шөлдериниң дүжүдүн бедидеринче угланган хемчеглерни бүгү областарда ажылдап кылган. Украинаның чер ажылдакчылары беш чылдың ийиги чылынга деңнээрге ийи катап хөй кукуруза тараазын бүдүрүп үндүрерин төлевилээннер.

* * *

ХӨЙ-НИИТИ КӨРҮЛДЕЗИ

МИНСК. Чиг-этти, материалдарны болгаш одалга-энергетика курлавырларын чеп ажыглаарының Бүгү-эвилелдиң хөй-нити көрүлдезинде Белоруссияның бүдүн чартык миллион ажыг ажылчыннары, колхозчулары болгаш албан-хаакчылары киржип турар. Сөөлгү чылда оларның саналдарын нептереткениндеп алган ажык 129 миллион ажыг рубль болган.

Минскиниң «Труд» бүдүрүлге каттыжыышкынында чиг-этти болгаш материалдарны хумагалыг көөрүнүң үлегерин коммунист А. Ф. Гракович көргүзүп турар. Ооң дуржулгазын бүдүрүлгеде коммунистиг күш-ажыл школазының программазында киирген. Идиктиң эң дээре быжыкчызының ажылының мурнакчы аргаларын өөренир талазы-биле баштайгы кичээлдер цехтерге болуп эрткилээн.

Беш чылдың ийи чылының дургузунда мурнакчы ажылчын 10 муң ажыг идикти даараан болур ынча хире санныг материалдарны камнап алган. Ооң сайзырангайжыдып кылганы быжарының чуруу материалдарның хоораарын барык-ла болдурбайн турар. Чогаадыкчы ол саналды нептередип чоруткан бедик шынарлыг идиктерни бүдүрерин элээн көвүдедир арганы бүдүрүлгеге берген. А. Ф. Граковичиниң чогаадыкчы тывынышкыннарын болгаш чаартыкчы чоруун 1977 чылда ВЦСПС-тиң хүндүлел бижии-биле демдеглээн.

(СЭТА-ның корр.).

«САЛЮТ-6»—«СОЮЗ-27»: ОРБИТАДА ШЕНЕЛДЕЛЕР

УЖУДУУШКУН БАШКАРАР ТӨП. (СЭТА). Февраль 17-де орбитаның «Салют-6»—«Союз-27» комплекстиң экипажының программазының кол кезиин медицина шенелделери ээлээн.

Юрий Романенко болгаш Георгий Гречко чүрек-дамыр системазының электрокардиографтыг комплекстиг шинчилелдериниң ээлчеглиг бөлүүн чоруткаиннар. Велоэргометрже хемчээлдиг күш үндүрүп тургаш, хан эргилдезиниң системазының шинчилелдерин космонавтылар күүсеткеннер. Космоска үр ужудуушкун үезинде станцияның иштинде агаарының составының өскерлириниң байдалын өөренип көөр талазы-биле шенелдени хүннүң программазында киирген.

Февраль 16-да «Салют-6»—«Союз-27» комплекстиң иштинге «Сплав» деп машинага технологтуг ийиги шенелдени эгелээн. Шенээр бүдүмелдер кылдыр дараазында эжеш чүүлдерни алган: алюминий—вольфрам, молибден—галлий, а ол ышкаш полупроводниктиг материалды алган. Оон мурнунда «Сплав» машинага чес—индий, алюминий—магний болгаш индийниң антимонидиниң каттыжыышкыннары-биле шенелделерни чоруткан.

Станцияның амыдырал хандырылга системазының ажылынга «Свежесть» дээр тускай агрегатты немээн. Ол агрегат космонавтыларның организминге таарымчалыг салдарны чедирери-биле орбита комплекизиниң ораалдеринге атмосфераны ионизастаарынга херек.

Телеметриктиг информацияның сан-түңү-биле алырга, космос комплекизиниң иштинде системалар болур-чогуур-биле ажылдап чоруур. Эштер Романенко болгаш Гречко оларның кадыкшылы эки.

ЧАА ШКОЛА ТУДУУНДА

Ортумак звенонуң хөй санныг удуртукчулары бистиң республиканың улус ажыл-агыйының аңгы-аңгы адырларында ажылдап турарлар. Улуг-Хемниң Арысканда 320 өөреникчи өөренир ортумак школаның тудуун Назаров хоорайда тудуг технукумунуң доозукчузу, аныяк прораб, комсомолчу Сергей Некрасовтуң удуртулгазы-биле Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу Дуктен-оол Түлүшевич Тыкыл-оолдуң, Маадыр-оол Тимофеевич Найдан-оолдуң комплекстиг бригадалары кылып турар. Амгы үеде школаның ийиги каъдының тудуун эгелээн. Ук тудугда ам-даа 328 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылыры арткан.

СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның Чагаазынга бригадаларның тудугжулары чүгле шалыпчы ажыл-биле харыылаарын шиитпирлээннер. Ынчангаш олар кадарчыларның, механизаторларның болгаш совхозтуң Арыскан салбырының өске-даа ажылчы-ишчилериниң ажы-төлү өөренир бо школаны эки шынарлыг тудуп дооскаш, келир өөредилге чылының эгезинде «ҮТКА 25 чылы» совхозка хүлээдип бээр сорулгалыглар.

Шалыпчы күш-ажылдың чылында 586 дугаарлыг механизастаттынган колоннаның тудугжулары көдээниң чонунга болгаш оларның уругларынга ындыг өөрүнчүг белекти бераалгадырлар. Ийи бригадада шупту 37 кижи бар. Оларның хөй кезии дуржулгалыг тудугжулар. Бедик мергежилдиг хоочуннар Орус-оол Доңгак, Чкалов Сүрүң-оол, Өмдарый Түлүш, Виктор Санчай-оол болгаш оон-даа өскелер бригадаларның кол өзээ болуп турар.

ЧУРУКТА: (солагай таладан) прораб С. Некрасов бригадирлер Д. Тыкыл-оол болгаш М. Найдан-оол олар-биле.

Сөзү болгаш фотозу
А. МЕЛЬНИКОВТУУ

СОРУК КИРГЕН

Зина школага өөренип чораан үезинде-ле садыгжы ажылын сонуургаар. «Мен база ынчаар ажылдап турган болзумза» деп бодуу иштинде бодангылаар, магазинге баргаш садыгжының улуска аъш-чем аймаан деңзилеп, барааннарны ап берип, көргүзүп турарын ээп үр кайгап тургулаар-даа турган. Күзээнин чедип алыр. Баартак артынга туруп, садыгжы болурунуң мурнунда эргежок чугула билиг-биле чепсеглеттинери чугула дээрзин З. Куулар медереп билгеш, Кызылдың профессионалдыг кооператив училищезинге өөренип кирип алган. Училищеге сургуул үе билдиртпейн эрте берген. Училищени доозуп турганы байырлыг кежээлинге башкылары, садыг ажылының хоочуннары садыгжы болуру хүндүлүг болгаш харыысалгалыг, аңаа төлептиг болурун идетеп, ажыл-херээнге чедиишкиннерни күзеп, чагыг сүмезин берген. Чонга эки бараан болуп, херек кырында ажыл-ижи-биле идегелди бадыредир деп чүве Зинаның сеткил-сагыжында сиңниккен.

Зинаида Кууларның күш-ажылчы базымы училищени доосканы 1964 чылдан эгелээн. Ол хуусаа иштинде ёзугаар Эрзин районга ажылдаар болган. Арга-дуржулгазы эвээш, аныяк кижиге баштайгы үеде бергелер турган дээрзин билдингир. Ынчалза-даа ол ундараваан. Дуржулгалыг эш-өөрүнүң арга-сүмезин ап, бодунуң чүткүлдүг, кызымаа-биле бергелерни ажып шыдаан. Эш-өөрүнүң хүндүткелин чаалап ап, мактадып турар апарган.

Амыдырал-чуртталгазының аайы-биле Зинаида Максимовна Эрзинден чоруткан. Чөөн-Хемчик районнуң Алдан-Маадыр, Кызыл-Тайга суурларга база ажылдаан. Садып алыкчыларга эвилең-ээлдек, ак сеткилдиг садыгжыны ажылдап чораан черлериниң чону хүндүлээр, мактаар.

Сүт-Хол ажылчын кооперациязының баштаар чери үш чыл бурунгаар Зинаида Максимовна Кууларга улуг идегелди көргүзүп, үлетпүр барааннарының складын эргелекчилээрин сүмелээн. Төп склад эргелекчизинге ажылдаары берге, харыысалгалыг-даа. Чоннуң негелдезинге дүүштүр ырак-узак садыгларже бараан ассортиментизин четчелеп, чагыг ёзугаар хандырары склад эргелекчизиниң дорт хүлээлгези. Кызылдың садыг баазазындан келген барааннарны сан, шынар талазы-биле хынап, хүлээп алыры дээш ажыл-ла хөй, чай чок болгулаар.

Зинаида Максимовна хөй-ниитиниң ажылынга база идепкейлиг киржип турар. Ында ажылчын кооперациязының профэвилел комитединиң даргазы, совхозта парткомнуң бюро кежигүнү, садыг ажылдакчыларының профэвилел обкомунуң президиум кежигүнү. Хөй-нити хүлээлгезин чедиишкиннинг күүседип келген. Ол коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы, аныяктарның дагдыныкчызы. Үлетпүр барааннарының магазининде ажылдап турар Наталья Монгушту садыгжының нарын арга-дуржулгазынга өөредип турар. З. Куулар СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң, ВЛКСМ ТК-ның совет улуска Чагаазынга соруктук кирип, көдээ чоннуң бараанга негелдезин долу хандырар дээш тура-соруктуг ажылдап турар.

К. САТ.

Чонга эптиин, ажыктыын чедип алыр

Тыва АССР-ниң социал хандырылга албан черлериниң ажылдакчылары республика активиниң хуралынга чыылгаш, юбилейлиг чылдың түңнелдерин үндүрүп, сорулгаларын чугаалашкаш, 1978 чылдың социалистиг хүлээлгелерин хүлээп алган. Тыва АССР-ниң социал хандырылга министри Н. Л. Кунчуннуң илетгелинге база хуралга санал бергеннер боттарының саналдарынга республиканың социал хандырылга органнарының ажылын бүгү талалыг анализтеп, ында бар чамдык четпестерни, чедир шиитпирлеттинмейн турар айтырыгларны шугумчулекчи ёзу-биле айыткан.

Республиканың социал хандырылга органнарының ажылдакчылары Улуг Октябрьның 60 чыл оюн демдеглээш, ССРЭ-ниң чаа Конституциязын хүлээп алган төөгүлүг чылда чоннуң амыдырал-чуртталгазының чаагай чоруун улам көдүрер дээш алган хүлээлгезин чедиишкиннинг күүседип, күжениишкиннинг ажылдаан. Чамдык районнарның социал хандырылга килдистери партия, совет органнарның удуртулгазы болгаш дузазы-биле ажылын үениң негелдезинге дүүштүр чорудуп турар. Оларга Кызыл хоорайның, Бии-Хем, Барыын-Хемчик болгаш Кызыл районнарның социал хандырылга килдистерин хамаарыштырып болур. Кызыл хоорайның социал хандырылга килдизи эрткен чылдың түңнели-биле килдистер аразында социалистиг чарыштың тиилекчизи болган.

Назылап кырааны, инвалид болганы, азырадыкчызын оскунганы дээш күрүне пенсиязы ап турарларга, республиканың чонунуң социал хандырылгазынга үндүрүп турар акша-хөреңгиниң хемчээли чылдан чылче өзүп турар. Ону дараазында сан-түңнер көрүп болур. Амгы үеде бистиң республикада күрүне пенсиязы, ынчаар бүрү пособие ап турарларның саны 49,0 муң ажыг. Тыва АССР-ниң чонунуң социал хандырылгазынга 1977 чылда 18,0 млн. рубль чарыгдаттынган.

Ада-чурттуң дайынының инвалидтериниң болгаш дайынга амы-тынын оскунган дайынчыларның өг-бүлелериниң амыдыралының материалдыг байдалын экижидеринче социал хандырылга черлери чугула кичээнгейни угландырып турар. 1977 чылда күш-ажыл кылып шыдаар 76 инвалидтерни ажылга киирип, 180 кижиниң, дайынга амы-тынын оскунган дайынчыларның 28 өг-бүлезин шеф-хайгааралга алган. Дайынның 181 инвалидтеринге 4890 рубль түңнүг акша дузаламчызын чедирген. Эрткен чылын дайынның инвалидтеринге санаторий-курорт баар халас 40 путевканы берип, 30 кижини тус черлерден дашкаар госпитальдарга эмнедири-биле чоруткан. Чүгле санаторий-курорттарже эмнедип чорударынга безин республиканың Социал хандырылга министерствозу 10 муң рубльди үндүрген.

Кырганнар болгаш инвалидтер бажың-интернаттарының ажылы сөөлгү чылдарда экижээн. Олардан Бүренде кырганнар бажыңы эрткен чылдың түңнели-биле социалистиг чарыштың тиилекчизи болган.

Социал хандырылга килдистериниң ажылдакчылары хөй-ниитиниң киржилгези-биле 358 бүдүрүлге, албан организацияларга барып, ында ажылдап турар кижилерниң күш-ажыл дептерин, пенсияже үнер деп турар ажылчыннарның, албан-хаакчыларның документилерин долдуруп турарының байдалын хынап, документилерни шын долдурарының талазы-биле практиктиг дуза чедирген.

Бии-Хем районнуң «Өөк» совхозу, республика типографиязының, Улуг-Хем мал ажыл-агый чериниң, Тываның электри четкилериниң, Тываның даг-дүгү арыглаар В. И. Ленин аттыг комбинадының кадрлар килдистери пенсияже үнер деп турарларның документилерин шын долдуруп, социал хандырылга килдистеринче өй-шаанда киирип турар. Чөөн-Хемчик, Тес-Хем, Таңды, Улуг-Хем районнарның бүдүрүлге, албан организацияларында бо ажыл четпес тургустунганын илеткелчи айтып, харыысалга чок чоруктуң уржуундан хамаатыларга пенсияны чедир бербес азы артыкка бериптер таварылгалар барын чижектерге көргүскен.

Хамаатыларның күрүне пенсиязы болгаш пособие тывсыры-биле киирген билдириишкиннери 5—7 хонук иштинде көрдүнген турар ужурлуг. Ындыг турбуже, чамдык социал хандырылга органнары киирген билдириишкинни көөрүнүң хуусаазын узадып турарын илеткелчи айыткан. Мындыг чоруктар Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем, Өвүр болгаш өске-даа районнарның социал хандырылга килдистеринде бар.

Илеткелчи болгаш хуралга санал бергеннер чер-черде социал хандырылга органнарының ажылында бар четпестерни шугумчулеп, ону чайладырының аргаларын ажыл-херекчи ёзу-биле чугаалашкан.

Тыва АССР-ниң социал хандырылга органнарының ажылдакчыларының республика активиниң хуралы 1978 чылга социалистиг хүлээлгелерни хүлээп алган.

В. КУУЛАР.

Совет Чепсектиг Күштерниң 60 чылынга

ТИИЛЕЛГЕ ТУГУ РЕЙХСТАГ КЫРЫНДА

В. ШАТИЛОВ,
генерал-полковник, Совет Эвилелиниң Маадыры

Оон бээр 30 чылдар ашкан. 1945 чылдың апрель айының сөөлгү хүннери. Герман фашизмниң эгелээни ханныг дайыны доостурунуң кырында келген.

Мээң командылап турганым 150 дугаар Идрицкиниң адыгжы дивизиязы дайынның эң сөөлгү үе-чадазында ооң төвүнге туржур, фашистиг эжелекчилерни ижээнинче кирип чылча шаварынга киржир аас-кежиктиг болган. Бирги Белорус фронтунуң үшкү армиязының кезектери-биле кады бистиң дивизияның дайынчылары фашистиг күрүнениң эрге-чагыргазының турар бажыңнарын эжелеп алыр даалганы алган турган. Ону Берлин хоорайның тос дугаар камгалал сектору деп адап турган. Бистер эң хүндүлүг болгаш харысалгалыг даалганы алдывыс: дайзынның камгалалын буза шаап эрткеш, парламент бажыңы — рейхстагтың кырынга Тиилелгениң Кызыл тугун көдүрер. Аңаа азар тукту армияның Шериг чөвүлелиниң хуралынга биске берип каан чүве, ол тукту сөөлүнде, шынап-ла, рейхстагтың кырынга киискиткен бис.

Бо даалганы күүседири дыка-ла нарын болгаш берге болган. Дайзын Берлинни баш удур шивээ кылдыр ыяк белеткээн, чамдык черлерни чер иштинче 6 кат ханы кылдыр казып тургаш, камгалал бункерлерин кылып каан. Ылаңгыя рейхстаг чоогун онза камгалаан болган. Ооң чоогунда турар «Гиммлерниң бажыңы» дээр улуг бажыңны, Кроль-опера бажыңын бетон болгаш куяк кан-биле шып тургаш, точкаларын таарыштыр тургузуп каан. Рейхстаг чоогунда метрону фашистер кижи эртип шыдавас кылдыр суг долдур аксып каан болган.

Гитлер болгаш ооң чоок кижилери дайынга аштырганын билип турза-даа, өлүр хүнүн бир-даа хүн болза узактырарын бодап, Берлинниң бүгү чонун камгалаачы мобилизастап, «курлавырда шериглеривис чедип келир», «өлүмнүг согуушкун бээр чаа боону ажыглап эгелээр бис» деп мегелеп турган.

Фашистер канчаар-даа камгалавын турзажок, бистиң дайынчыларывыс бүзүрелдиг бурунгаарлап оргап, күш-шыдалывыс-даа дайзындан каш катап артык апарган. Берлинче халдаашкын үезинде бистиң таладан 41 муң 600 үгер-боону болгаш минометтарны, 6 муң танкыны, 7,5 муң самолетту ажыглаан. Фашистер камгалалга чүгле 10,4 муң үгер-боону, 1,5 муң танкыны, 3,3 муң самолетту ажыглаар аргалыг болган.

Бистиң база бир артык күжүвүс чүү турганыл? Ол болза бүгү совет улустуң, ооң эрес-дидим дайынчыларының оштүг дайзынны дүрген-не чылча шавар, өш-өжээнни негеп алыр дээн изиг күзелидир. Фашизм деп дерзии дайзынны үндезининден тура тыртып узуткаар дээн чүткүл совет кижи бүрүзүн төөгүлүг тиилелгеже сорук киирип турган.

Каргыштыг дайзынның биске чедирген хоралын, өлүм-чидимин кым санап шыдаар боор. Эжелекчилер-биле баштайгы тулчуушкунум 1941 чылдың июль 9-та Украинаның Рохны хоорайының чоогунга болган. Ынчаан Днепропетровскиниң адыгжы дивизиязының штаб начальниги турдум. Хеп-хенертен халдаан дайзын баштайгы чедиишкиннеринге менээргенип, совет кижилерни канчаар дорамчылап турганын караам-биле көрген мен. Фашистер-биле тулушпушаан, аткаарлап турдувус. Бистиң ынчангы дивизиявыска эң баштай 17 муң солдат болгаш офицер турган чүве. Корсунь, Киев, Черкассы чоогунга болган тулчуушкуннар соонда дивизиявыстан 2 муң хире дайынчы арты. Чүгле бо дивизиядан безин Төрээн чуртунуң хосталгазы, хамаарышпас чоруу дээш амы-тынын берген 15 муң дайынчы Тиилелгениң тугун Берлинге чедирген деп чугаалап болур.

Бо хире кадыг-бергелерни көрүп эрткен совет солдаттар Берлин дээш демиселге каш дакпыр маадырлыг чоруун, эрес-дидимин көргүскен. Ындыг болзажок хоочун дайынчыларның «сөөлгү тулчуушкун түүдеп артык берге» деп үлегер чугаазы бар. Ол кончуг шын. Дайынның эгезинден эгелээш, сөөлгү хүннеринге чедир тулчуп келген кижи Тиилелге бо хире чоокшулап келгенде, бөгүн-даарта Тиилелгени байырлаар деп турган хүннерде, өлүртүп каарын кымдаа күзевес! Берлинни штурмнап турган хүннеривисте дыка хөй дайынчыларывыс, эң чоок эштерим-даа өлүртүп турду. Оларның турган туруштарын өске эш-өөрү ээлеп, дайзынны ижээнинден үндүрбейн чылча шаап турган.

Рейхстагты штурмнап турганнарның аразынга разведчиктер Михаил Егоров биле Мелитон Кантария база турган. Тиилелге тугун рейхстаг кырынга азарын оларга даандырган чүве. Апрельдиң 30-де Москваның-биле 21 шак 50 минута турда, полк командири Федор Зинченко:

— Армияның Шериг чөвүлелиниң тугун рейхстаг кырында астывыс — деп илеткеп келди.

Дайынчы даалганы күүсеткени дээш Командылал чериниң аас шаңналын бүгү дайынчыларга чедирген мен. Ооң соонда тулчуушкуннар сес хүн уламчылап келген-даа болза, Төрээн чурттуң Кызыл тугу фашизмниң ижээнинин кырында киискээп деп чүве бүгү дайынчыларны сорук киирип турган.

Майның 2-ден эгелеп Берлин гарнизону дужуп берип эгелээн. Чамдык үелерде ыржым-даа апаар. Каш чыл дургузунда ок-боо даажынга өөренип калган кулакка ол ыржымның эпчогу-даа кончуг боор чораан. Бодаарга-ла бала катап хөй-хөй частыышкыннар диңмиреп эгелей бээр ышкаш кылдыр сагындырар. Майның ол баштайгы хүннеринде рейхстагка солдаттардан эгелээш улуг албан-дужаалдыг начальниктерге чедир кымны чорбаан дээр! Олар ол бажыңның ханаларынга, колонналарынга боттарының аттарын салып, немец-фашистиг эжелекчилерниң чутаа чокка дужуп берген актызынга ат салганы ышкаш, төөгүге тураскаалын арттырып каап турган. Ол солдаттар Берлинге чедир оруун Сталинградтан, Ленинградтан, Москва чоогундан эгелээнин база бижип турганнар. Совет дайынчыларның үр чылдарның дургузунда уламчылап келген от-чаалыг оруу ындыг ялзылыг рейхстагтың ханаларының чанынга тиилелгелиг-биле доозулган.

Дайынчы эш-өөрүмнүң салым-чолу дайын сөөлүнде Төрээн чуртунуң чечектелиишкини-биле сырый холбаалыг болган. 35 чыл мурнунда оңгуларга чударай берген турган оолдарны бо хүннерде чурттуң улус ажыл-агыйының кайы-даа адырларында ат-сураглыг кижилерниң аразындан таныш ап болур мен. Оларның чамдыызы бо-дур. Батальон командири чораан эжим Ахматбек Суюмбаев ам Кыргыс ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы. Ооң чаңгыс чер-чурттуу, политажылдакчы чораан Бегады Байбулатов доктор атка четкен. Взвод командири Иван Матюшин ам профессор, Горький хоорайда медицина институдунуң ректору. Дивизиявыстың политкилдизиниң ажылдакчызы чораан Василий Субботин сураглыг чогаалчы апарган. Мелитон Кантария төрээн Абхазиязында тудугжулап ажылдап чоруур. Взвод командири турган Иван Желудь райком секретары, ооң дайынчы хавыяаларынга Күш-ажыл Маадырының Алдын Сылдызы немешкен. Бо хевирлиг чижектерни ам-даа адап болур.

Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилери, бистер, ой-ойлеп ужуражып, эрткен оруувустуң дугайын сактып чугаалажы бээр бис. Ужурашкан сапывыста чүректеривис дүвүрей бээр. Ол — эрткен барган оруктуң дүвүрээшкини эвес, а бистиң келир үевистиң салым-чолу дээш дүвүрээшкин. 35 чыл бурунгаар фашизмни чылча шапкаш, аас-кежиктиг амыдырал бүгү черделегей кырынга мандый бээр боор деп бодап турган бис. Ол ындыг эвес болган. Барыын күрүнелерниң дайынзырак бөлүктери кижи төрелгетенни чаа дайынче тыртып киирген, миллион-миллион кижилерниң ханы-биле бажын ажыр байып алыр дээш каш удаа оралдажып келген болгаш оралдажып-даа турар.

Ынчалзажок оларның дайынзырак оруун Совет Эвилели болгаш акы-дунма социалистиг чурттар дуй туруп турар болгаш дуй туруп шыдаар-даа.

СОЛДАТ КАЖАН-ДАА СОЛДАТ

Ынчан шериг хүлээлгезин эрттирер хуусаазы үш чыл турган. Чээрби чыл бурунгаар, шеригден халашкан бөлүк оолдар Чадаанага кээп дүшкеннер. Сүт-Хөл — Чадаана автобузун-даа манавайн, кылашка дадыккан солдаттар чемоданнарын доора ыяштарга дизе суккулааш, Сүт-Хөлче базыпкан.

Орук үжен ажыг километр-даа болза, хөөрежип, кылаштажкаш, Хемчикке чедип келгенин билбээннер. Орукка чоруп ора; кым кая ажылдаарын, кымның чүге күзелдиин хөөрешкеннер-даа.

— Мен-даа Үстүү-Ишкинниң Кара-Хүүректигже үнүптер кижи мен ийин. Шериг чоруурум мурнунда 1951 чылда-ла, кадайым Диис Сотпаевна-биле молдурга кадарып эгелээн улус бис. Ам үш чыл эрти. Кадай ол-ла ийээнде — деп, Оржак Чамзырың өөрүнге хөөреп чораан.

— Ой, оолдар! Хемчиивисте ам көвүрүг бар эвес. Хемени дуу ол өрү баглап каан-дыр. Кым эки эжип билирил? — деп, Ондар Көкүүн-оол алгырган.

Күскээр чайын Хемчик кыдыынга сайга кылаштажырга, солдат сапогтарның даажы кижирээр болган. Чемоданнарын хемеге каггаш, олургулаптарга, оолдарның бирээзи эжип кежипкен.

Төрээн чериниң күскү ыржым кежээзинде, арыг кылаң бырлаңнаашты Хемчииниң суун оолдар хемеден ээгип, адыштап ижип чорааннар. Хемезин терекке өртеп кааш, эрик кырынга шыкка олурупканнар, чугаалажып, тарап чаңгылаар ужурга келгеннер.

— Чаа, эш-өөрлер! Төрээн чуртувустун делгем девискээрин эртип, кыдыг-кызыгаарын камгалашкаш үш чыл болдувус. Чонувустун тайбың күш-ажылын камгалап келдивис. Ам бисте чүү боор. Тайбың күш-ажылга, онаашкан ажыл-херээвиске солдаттар бөлүүлүнар. Мен «Сүт-Хөл» совхозтуң чылгычызы болур мен — деп, Ондар Көкүүн-оол хөөрээн.

— Мен техника өөренип алыр бодап алган мен. Көдээ ажыл-агыйның машиналарының бажын билир кылдыр — дээш, Ондар Ортун-оол тадылады каттырган.

— Мен «Сүт-Хөл» совхозтуң Кызыл-Тайгада хойжу бригадага ажылдаар мен. Таныжым уруг Монгуш Доос ында — дээш, Монгуш Сертен-оол чемоданын үжей берген. Фрукт, чимис-биле байлактыг черлерден келген болгаш оолдарның чемоданнарын кээдүү-ла яблоко иштегилээн. Ынчангаш кижи бүрүзү чемоданнарын ажыткылаан.

— Че, эш-өөр! Хемчиивисти кежир хемелеп, аал-оранывыста келгенивис дээш, кижи бүрүзү эң улуг яблокодан холга ап, чемнениңер. Тайбыңның күш-ажылчы солдаттарының кежээки чеми болгай аан — деп, башкылап чораан эжи чугаалаан. Оолдар чемненгеш, холдарын туткуп, байырлажып, чүк-чүкче тарап чаныпканнар.

...Эжишкилер ол дугуржулгазын канчаар күүседип чоруурун кысказы-биле көрүптээл.

Оржак Чамзырын ол-ла хевээр малчыннаан — Үстүү-Ишкинде өшкү кадарчызы. Эрткен 1977 юбилейлиг чылда кадарган 360 баш төрүүр өшкүзүнден чүс башка онаашты 109 анайны камгалап ап, бир баштан 800 грамм дүкту кыргып алган. Оржак Намчыловичиниң хөрээнде «Хүндүлелдиң Демдээ» орден болгаш «Беш чылдың шалыпчызы» деп хөрек демдээ чайнап чоруур.

Уругларының иези Диис Сотпаевна-биле эрткен чылын «Найырал» поездизи-биле маадыр-хоорайларны кезип, дыштанып чорааннар. Ол туристиг аян-чорук кажан-даа уттундурбас.

Монгуш Сертен-оол биеэгиле Кызыл-Тайганың хойжу бригадазында. Эрткен юбилейлиг чылда кадарган 399 хоюндан чүс башка онаашты 94 хураганны камгалап ап, бир хойдан 1,3 кг дүктү кыргып алган. Мурнуку чылдарда эң эки көргүзүглери дээш, «Хүндүлелдиң Демдээ» орден-биле, ооң мурнунда Ленинчи юбилей медалы-биле шаңнаткан.

Амгы үеде хою оолдап эгелээн. Чаш хураганнар менди доругуп турар. О. Н. Чамзырын-даа, М. С. Сертен-оол-даа четчир курлавырлыг мал чемин белеткеп, кыштагларында чедиргилеп алганнар.

Ондар Ортун-оол 1976—1977 чылда ажыттынган Сүт-Хөлде Кызылдың КПТУ-1-ниң салбырын башкылап, калбак профильдиң тракторист-машинистери 32 кижини доостурган, ийиги ээлчээн база бо айдан эгелей берген. Солдат сөзүн ээлеп, Ак-Довурактың № 11 көдээ профессионал-техниктиг училищезин доосқаш, ам бүдүрүлге өөредилгезиниң мастеринде ажылдап, ол-ла салбырны удуртуп турар.

Бежен чылдарның комсомолчулары, халашкан солдаттар — амгы чеден чылдарның коммунистериниң чамдыктарының ажыл-амыдыралы-биле кыска таныжарга мындыг-дыр.

Олар сөзүнге ёзулуг ээлер болганнар.

О. ЧАҢ-ООЛ,
ол солдаттарның бирээзи, башкы.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА-ның корреспондентилери дыңнадып тур

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

СОФИЯ

«1977 чылда бүдүрүлге мурнакчыларының чедиишкиннерин бо чылын бүгү коллективтиң күш-ажылчы нормазы болдурар!» деп эгелекчи санал чоокта чаа Казанлыктың «Гидравлика» комбинадының цехтеринге тывылган.

«Гидравлика» комбинаттың коллективи продукцияны бүдүрүп үндүрериниң хемчээлин 20 хуу өстүрбүшаан, металл чарыгдалдарын 50 хуу кызырарын хүлээнген. Бодувуң хүлээлгезин ол коллектив чылдың баштайгы хүннеринден эгелеп күүседип эгелээн. Казанлыктың машина кылыкчылары Болгарияның чедиги беш чылының шиитпирлиг чылы болур үшкү чылдың планның онаалдаларын хуусаа бетинде күүседир дээш шимчээшкинниң мурнуку одуруунда чоруп турар.

БЕРЛИН

420 муң ажыг ажылдаар черни азы бешки ажылдаар чер бүрүзүн-не чаарты кылганы, 45 муң ажылдакчыларга хөй күш үндүрер операцияларны чок кылганы 1977 чылда ГДР-ниң үлетпүр, тудуг болгаш транспорт бүдүрүлгелеринге күш-ажылды эртемге үндезилеп организастааның түңнели болган. Чаартылгаларның түңнелинде күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү ол үениң дургузунда 30 хуу өскен.

Бо беш чылдың директиваларын ёзугаар ол сорулгаларга эрткен беш чылдыынга бодаарга, бир миллиард марканы хөйнү чарыгдаары көрдүнген. Хөй күш үнер ажылдарны хол-биле кылырынга холбашкан операцияларның саны ол-ла үениң дургузунда бежен хуу кызырлыр.

ВАРШАВА

Беш чылдың ийи чылының дургузунда ПНР-ниң бөс-таавы фабрикаларынга ССРЭ-ниң 3 муң хире станоктарны, хөй санныг өске-даа машиналарны болгаш дериглгелерни чорудуп берген. Ооң-биле холбаштыр совет «СТБ» деп станоктарда ажылдап турар ажылчыннарны белеткээр талазы-биле тускай төптү Лодзиде тургускан. Совет специалистерниң удуртулгазы-биле чурттуң янзы-бүрү бүдүрүлгелеринден келген ажылчыннар, механиктер, техниктиг контрольдуң ажылдакчылары амгы үениң бедик бүдүрүкчүлүг машиналарының тургузуун, оларны ажыглаарын өөренирлер.

ПРАГА

Социалистиг Чехословакияның даштыкы садыгның бараан саарылгазы 1977 чылда 12 ажыг хуу өскен. Ооң-биле даштыкы садыгның саарылгазын 35—37 хуу өстүрер деп бо беш чылда салдынган сорулганы шиитпирлээринге чугула базымны кылган.

Деңэргениң болгаш кайызынга-даа ажыктыг чоруктуң үндезининге ЧССР чүс күрүне-биле садыг харылзааларын хөгжүдүп турар. ЧССР-ниң даштыкы садыглажыышкын чорудар эң улуг чурту Совет Эвилели болур. 1977 чылда ЧССР биле ССРЭ-ниң аразында бараан солчулгазының хемчээли эң-не баштай 5 миллиард рубль четкен.

БЕРЛИН

«Уран чүүл болгаш политика» деп темага делегейниң театр шуулганы байырлыг хурал-биле болгаш литература-хөгжүм концерти-биле ында доозулган. Ону шылгараңгай немец драматург, режиссер, «Улустар аразынга тайбыңны быжыглаары дээш» делегейниң Ленинчи шаңналының лауреады Бертольт Брехтиң төрүттүнген хүнүнден бээр 80 чыл болганынга тураскааткан.

Хөй санныг ужуражыышкыннарга 40 ажыг чурттарның, ооң иштинде Совет Эвилелиниң 200 хире төлээлекчилери киришкеннер.

БУДАПЕШТ

Венгрияның профэвилелдериниң дыштанылга черлеринге бо чылын республиканың 300 муң ажыг ажылчы чоннары болгаш оларның өг-бүлелериниң кежигүннери чиик өртектиг путёвкалар-биле дыштаныырлар. Ол сорулгаларга венгр профэвилелдер 650 млн. форинт акшаны чарыгдаар.

Улусчу Венгрияда профэвилелдерге хамааржып турар хөй санныг амгы үениң санаторийлери болгаш дыштанылга бажыңнары бар. Оларны сурагжаап Балатон хөлдүң эриктеринде, Матраның дагларында болгаш чурттуң өске-даа каас-чараш черлеринде туткан. Амгы үеде элээн каш дыштанылга черлерин туда берген. Балатон хөлдүң чоогунга спорт тудугларының комплекстерлиг турисчи базазы тудар. Аңаа колдуунда аныяк ажылчыннар дыштаныр.

(СЭТА).

ЯДРОЛУГ ШЕНЕЛДЕЛЕРНИ ХОРУГДААР

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Ядролуг чепсектиң шенелделерин долу болгаш бүгү-ниити хоругдаар дугайында дугуржуушкунну дүрген чедип алырынче угланган Совет Эвилелиниң боттуг күжениишкиннерин КНО кежигүннери күрүнелерниң хөй кезии деткип турар. Ол дугайын КНО-нуң Кол Ассамблеязының чепсекти дүжүрериниң тускай сессиязын чыылдырар талазы-биле белеткел комитединиң ында боор турар сессиязының ажылы, чижээлээрге, бөлүк чурттарның белеткел комитединге киирген баштайгы документизи херечилеп турар. Чогуур керээни чарарының аргазы-биле ядролуг дайынның айыылын кошкадыр сорулга-биле бирги ээлчегде ядролуг чепсектиң шенелделерин бүгү талалыг хоругдаарының сорулгаларын шиитпирлээринче кыйгырыг ол документиде бар.

КНО-нуң Кол Ассамблеязының XXXII сессиязынга хүлээп алган резолюцияны ол документиниң авторлары чүүлдүг деп көрген. Ындыг керээни чарары ядролуг чепсекти бүдүрүп үндүрериңге болгаш ону нептередиринге контрольду хандырарының оруунга чугула базым болур деп, ол резолюцияда онзалап демдеглээн болгаш Кол Ассамблеяның чепсекти дүжүрер талазы-биле тускай сессиязынга ол керээге ат салырын саналдаан.

Женевада ССРЭ, АКШ болгаш Великобританияның аразында үш талалыг чугаалажыышкыннар ядролуг чепсектиң шенелдерин долу болгаш бүгү-ниити хоругдаарының дугайында керээни дүрген чарарынга чедирер дээрзинге идегелди ол документиде илереткен. Ооң-биле холбаштыр тускай сессияның ажылының программазынга «ядролуг шенелделерни бүгү талалыг хоругдаарының дугайында керээни дүрген чарарын хандырарынче болгаш ону эң-не хөй санныг күрүнелерниң бадылаарынче» делегей ниитилежилгезин кыйгырып турар тускай чүүлдү киирерин саналдаан.

ЧОННУҢ ЧААЛАП АЛЫЫШКЫННАРЫН КАМГАЛААР

ЛИССАБОН. (СЭТА). Португалияның амгы чазаа экономиктиг болгаш политиктиг чидиг кризистиң байдалындан чуртту уштуп алыр шинээ чок деп, Португалияның Компартиязының парламент бөлүүнүң даргазы Карлуш Бриту Лиссабонга болган митингиге чүве чугаалап тура медеглээн. Социалистиг партияның болгаш Социал-демократтыг топтуң коалистиг чазааның программазы чурттуң мурнунда турар айтырыгларны харын-даа нарыыдадыптар дээрзин ол онзалап демдеглээн.

Амгы политиктиг муңгашталыышкындан конституция барымдаалап үнүп алырының аргазы кылдыр чуртка парламент соңгулдаларын хуусаа бетинде эрттирери дээш Компартия туржуп турар деп, Карлуш Бриту айыткан. Хуусаа бетинде соңгулда эрттиреринден чамдык партиялар коргуп турар, чүге дээрге профэвилелдеринге болгаш ажылчы чоннарның өске-даа массалыг организацияларынга чоокта чаа эрттиргилээн соңгулдалар чөөн үзелдиг күштерниң быжыкканын тодазы-биле көргүскен деп, ол демдеглээн.

Португалияның чүгле ажылчыннары болгаш демократтыг шимчээшкини ажылчы чоннарның болгаш бүгү улустуң чаалап алыышкыннарын база эрге-ажыктарын камгалап ап шыдаар боттуг база күчүлүг күш болуп турар деп, Карлуш Бриту онзалап демдеглээн.

ТУРУШ ӨСКЕРИЛБЭЭН

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Бодунуң туружун Тель-Авив бичии-даа өскертпээн деп, Израильдиң ында чоруп турар даштыкы херектер министри Даян парлалга конференциязынга бадыткаан. Синай чартык ортулуунда Египеттен эжелеп алган черлеринде тургускан чүгле шериглиг чурттаалга суурларны эвес, харын шериг-агаар базаларын бодунга Израиль хевээр арттырып алыр деп турар дээрзин ол медеглээн. Израильдиң ол суурлары ооң мурнуу кызыгаарынга «айыыл чок чоруктуң куржаа» болур болгаш «демилитаризастаттынган» зонага кирер деп, Даян чугаалаан.

Тель-Авив биле Каирниң аразында чаңгыс талалыг дугуржулганы белеткээринге АКШ-тың киржилгезиниң чугулаазын израиль министр демдеглээн. «АКШ харылзаштырыкчының ролюн, харын оон-даа артык рольду ойнаарын уламчылаар ужурлуг» деп, министр онзалап демдеглээн. Ооң чугаазы-биле алырга, Египеттиң президентизи Садаттың Израиль-биле чаңгыс талалыг тайбыңны чарарындан өске шилип алыр чүүлү чок.

Даян АКШ-тың президентизи Дж. Картер-биле, а ол ышкаш күрүне секретары С. Вэнс-биле чугаалажыышкыннарны чоруткан. Ол чугаалажыышкыннар, Ак бажыңның демдеглеп турары-биле алырга, «найыралдыг болгаш чүректиң ханызындан байдалга» эрткен.

Чугаалажыышкыннар соонда Тель-Авивтиң Каир-биле чаңгыс талалыг дугуржулга чедип алыр дээн боттарының чүткүлүнге АКШ болгаш Израиль чаңгыс аай дээрзин Даян онзалап демдеглээн.

АГРЕССОРЛАРГА ЧЕПСЕК

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Эфиопияга удур агрессиялыг дайынны чорудуп турар сомали шеригге НАТО блогунуң чурттары болгаш Чоокку база Ортаакы Чөөн чүктүң реакцылыг ёзу-чурумнары боо-чепсектер садарын өстүрүп турар. ЮПИ агентилелдиң корреспондентизиниң Сомалиниң найысылалындан дыңнадып турары-биле алырга, сөөлгү ийи неделяның дургузунда Сомалиже хөй чепсекти, ооң иштинде барыын-герман 60 танкыларны, муңмун америк, англи болгаш барыын-герман зениттиг ракеталарны, танкыга удур хөй санныг ракеталарны эккелгенин Могадишонуң дипломаттыг бөлүктеринде бадыткап турар.

Ийи неделя бурунгаар Сомалиниң порттарынга боо-чепсекти чедирип келген барык-ла 30 даштыкы судноларның чүъгүн дүжүрүп турган деп, ол дыңнадыгда демдеглээн. Ол операцияларның чажыт чоруун хандырары-биле, ол черниң эрге-чагыргалары судноларның хөй кезиин мурнунда бананнарны дашкаар үндүр сөөртүр база боор турган Мерку деп портче чоруткан. Ынчалза-даа Меркуга чүък дүжүрерин кылып күш четпейн турар. Могадишонуң портунда чүък дүжүрерин чүгле дүне када чорудуп турар.

«Ол боо-чепсектиң кол садыкчызы Иран боор турар. Ол сөөлгү ийи неделяның дургузунда минометтар, аар артиллерияга октарны болгаш зениттиг ракеталар чүдүрген 10 судноны Сомалиже чоруткан» деп, дипломаттарның медеглеп турарын корреспондент онзалап демдеглээн.

Сомалиже боо-чепсек сөөрткен судноларны Египет база чоруткан, а неделя бурунгаар ол хүн бүрүде ок-чепсекти база танкыга удур ракеталарны самолёттарга дажыглап эгелээн. Сомали шеригге боо-чепсек сөөртүп чораан транспорт самолёдун Кенияның агаар девискээринге тудуп алганда, Египеттиң боо-чепсек садып турары бадыткаттынган.

НАТО блогунуң элээн каш чурттарында боо-чепсекти, ооң иштинде вертолеттарны аңаа садарының дугайында чугаалажыышкыннар боор турар. Сомалиге шериг чүъктеринин кол кезиин Сауд Аравия төлеп турар.

Сомалиге чорудуп турар боо-чепсекти кандыг-даа бижик чок хааржактарга суп турар деп, ЮПИ дыңнаткан. Ол операцияларны боттандырып чорудар талазы-биле кол ажылдарны Марсель деп француз портта чорудуп турар. Араб чурттарының бирээзиниң дипломадының «сомалийжилер негеп турар чүүлдерин доозазын ап турарлар» дээн сөстерин корреспондент киирген.

ОБЪЕКТИВТЕ

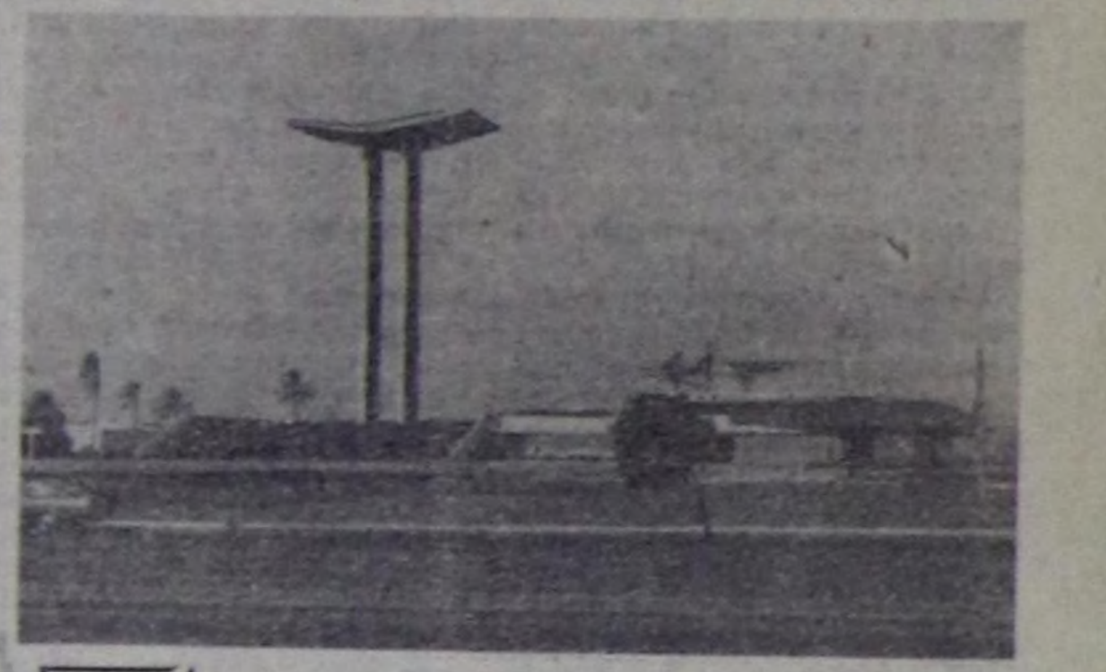

БРАЗИЛИЯ

ЧУРУКТАРДА: чепсектиг күштерниң национал музейи; Рио-де-Жанейро — мурнунда Бразилияның найысылалы турган, чурттуң эң улуг үлетпүр төвү; Опера театрының мурнунда шөл.
А. КУВАЕВТИҢ фотолары, (СЭТА-ның фотохроникасы).

«СЕСЕГЕНИҢ ЫРААЖЫЗЫ» ШЫЛГАРААН

Чөөн-Хемчик районда культура одагларың — культура бажыңнары, клубтар, сүт-бараан фермаларында, чамдык хойжу бригадалар төптеринде кызыл-булуңнар ажылчын-ишчилерниң, ылаңгыя аныяк өскенниң культурлуг дыштанылгазынга бараан болган. Культура бажыңнарының, клубтарның чанында тургустунгулаан агитбригадалар үнүүшкүннерни доктаамал чорудуп турар. Уран чүүлге салым-чаяанныг бот-тывынгыр артистер культура одагларында, агитбригадаларда хаара туттунган. Ынчангаш республиканың өске районнарында ышкаш чөөн-хемчиктер тургузукчу күш-ажыл-биле кады уран чүүлге база хандыкшылдыглар.

Районда 12 агиткультбригадада 130 ажыг бот-тывынгыр артистер киржип, сезоннуг ажылдарга хамаарыштыр солун программалыг концерттерни ажылчы чоңга бараалгадып турар. Районнуң агиткультбригадаларының 1977 чылда социалистиг чарыжының түңнелин чоокта үндүрген. Агитбригадалар аразынга шилчиир вымпелди Карл Маркс аттыг совхозтуң Культура бажыңының чанында «Сесегениң ыраажызы» агиткультбригада (удуртукчузу Аракчаа Ондар) чаалап алган.

«Сесегениң ыраажызы» агиткультбригаданың составы эрткен юбилейлиг чылда багай эвес ажылдаан. Ында уран чүүлге салым-чаяанныг 10 ажыг кижи доктаамал киржип, үениң байдалынга таарыштыр чогаадып тургускан программалыг концертин малчыннарга, тараажыларга, суур чурттакчыларынга бараалгадып, ажыл-ишчилерни күш-ажылче сорук кирип турар. Ийме кодээ Советтиң күүскому (даргазы К. Тувак) 1230 рубль өртектиг эстрада оркестриниң комплекизин Культура бажыңынга садып берген.

Агиткультпоходтуң бот-тывынгыр артистери ажыл-ишчилерге концертин көргүзери-биле кады агитхуудустарны барган черинге үндүрүп, беседаларны, ыткыр номчулгаларны кылып турар. 1977 чылдың ноябрь, декабрьда районнуң бүгү суурларын эргип, барык 400 ажыг кижиге оюн көргүскен. Чөөн-Хемчик-биле социалистиг чарыштыг Улуг-Хем районнуң Чаа-Хөл, Кызыл-Даг, Үрбүн, Кара-Тал суурларынга аалдап, концерттерни көргүскен.

Агиткультбригаданың программазында Коммунистиг партияны, Совет күрүнени, чаа Конституцияны алгап йөрээген, совет улустуң тургузукчу ажыл-ижинге турасхааткан ырлар, уран номчулгалар, чечен болгаш шоодуткуг чугаалар, таңцылар, кожаңнар, ийи-чаңгыстың ырлары, хөөмей-сыгыт, хөгжүм ансамбли кирип турар.

Ниитиниң малының кыштаглаашкынын чедиишкинниг эрттирериниче малчыннарның тура-соруун улам көдүрери-биле комплекстиг үнүүшкүннерни совхозта партия, комсомол, профэвилел комитеттери организастап турар. Ында агиткультбригаданың составы-биле кады кижи, мал эмчилери Екатерина Ондар, Каң-оол Салчак, библиотекарь Тамара Ондар база лектор кады чоруп турар.

Бот-тывынгыр артистерден ыраажылар Чечена Ондар, Полина Сат, Алексей Ховалыг, Артаа Монгуш, Григорий Түлүш, эстрада оркестринде бас-гитарачы Станислав Монгуш, ритм гитарачы Борис Монгуш, кагар инструментиле Владимир Түлүш, баянист Белдир-оол Донгак, сыгытчы аныяк малчын Владимир Түлүш болгаш өскелер-даа онза идепкейлиг боор турарлар.

«Большевик», «Алдан-Маадыр», «Искра», «Тыва», «Хондергей» совхозтарның Культура бажыңнарының «Борбак-Арыг», «Алаштың ыраажылы», «Шолбан», «Теве-Хая», «Аялга» агиткультбригадалар амгы үеде малчыннарже, сүт-бараан фермаларынче үнүүшкүннерни кылып, ажыл-ишчилерге бараалгап турар. Районнуң Культура бажыңының «Хемчиктиң аялгалары» агитбригада малчыннарже аъттаныпкан. Тыва АССР-ниң улустуң чогаалчызы С. Б. Пюрбюнуң «Ачылыг салчаашкын» деп шиизин база белеткеп турар. Олар ону чоокку үеде чонга көргүзер.

Моон-биле чергелештир чамдык совхозтарның Культура бажыңнарының агитбригадаларының кошкак ажылдап турарын айтыр апаар. Ылаңгыя «Сүт-Хөл» совхозта «Ак-көк Сүт-Хөл» агиткультбригаданың сураа дыңналбастаан. Ол совхозтуң Кара-Чыраа, Ишкин, Кызыл-Тайга, «Алдан-Маадырның» Бора-Тайга, Ак-Даш, «Чыраа-Бажының» Хорум-Даг, Чыргакы суурларында агитбригадалар база-ла ажылдавайн турар.

М. СЕВЕН.

ЭКИ ОРГАНИЗАСТААРГА

Чоокта чаа бистиң Шамбалыг суурга кежээ эрттирген. Кежээ болур дугайында чарлалдар бир неделя бурунгаар астынгылаан. Суурнуң бүгү чону аңаа белеткелди эки чоруткан. Ылаңгыя суурнуң тос агитквартираларының эки белеткенгенин хол-биле кылган чүүлдерниң делгелгези көргүскен.

Маңаа кирипкен агитквартиралар дугайында каш сөс бижикседим. Агитквартиралар тургустунга-ла 3 чыл чедип турар. Оларның ажылы чылдың эки-жип, аңаа чаа-чаа чүүлдер немежип турар. Чон ортузунга агитас-массалыг ажылдарны агитквартиралар айыы-биле организастыг чорудуп келген. Агитквартира санында ийи-ийи башкыларны агитаторлар кылдыр быжыглаан. Олар чон ортузунга янзы-бүрү ажылдарны: малчыннарга шефтээшкиннерни, концерттер белеткээрин, хуралдар, политөөредилгелер эрттирер дээш өске-даа ажылдарны кылып чорудуп турар. Агитквартира бүрүзүнде тускай булуңнар бар. Ында ол кудумчуда чурттап турар өөреникчилерниң өөредилге, чурумун доктаамал чырыдып турар. Агитквартира бүрүзү тус-тузунда малчыннарны шефке алгаш, оларга дузалажып турарлар. Агитквартиралардан Терешкова кудумчузунуң «Дүжүт» агитквартиразы, Кочетов кудумчузунда «Чадаган» болгаш Студенческая кудумчузунда «Аржаан» агитквартиралар эки ажылдыг. Оларның удуртукчулары башкылар Галина Ондар, Тамара Монгуш болгаш Клара Ооржак оларның кызымак ажылын демдеглээри чугула.

Бо удаада эрткен дыштанылга кежээзинге база-ла агитквартиралар улуг киржилгелиг болган. Хол-биле кылган чүүлдерниң делгелгезинде чүү-даа бар. Бүрүн дериг-херекселдиг-биле кылган өгнү чурттакчылар кончуг сонуургаан. Ону совхозта чазаныкчы Ооржак Деспилдей болгаш оон кадайы Орустуу эң-не шынарлыг, шевер чараш кылдыр кылганнар. Даараныкчы Анай Анмар тыва угулзалар-биле национал эдилелдер — чалыңны, төрепчини, деспини, саадакты, шай, дус хавын тергиин шевер дараан. Башкы Галина Ондарның аргааны джемперлери, бөрттери, пенсионер Каваа Ондарның дараан чүүлдери. Сотпа Сүге-Маадырның чазааны бүрүн дериг-херекселдиг аъды, телер, теве, эликтери, Анатолий Самбуунуң тыва календары болгаш чуруктары, Николай Донгактың кылган суй белектери болгаш өске-даа чүүлдер улуг үнелелди алганнар. Аъш-чем делгелгезин база организастаан. Эң-не шынарлыг аъш-чемнерни Оюмаа Монгуш, Каваа Ондар, Сүге-Маадыр Букаа олар бараалгатканнар. Чемнерде эът, ижин-хан, ааржы-быштак, баш, дуюг дээн чижектиг национал чемнер кончуг хөй.

Кежээни эрттиргенинде четпестерни демдеглээри артык эвес. Тевек тевери болгаш кажык адарынга маргылдааны эрттирзе-даа, оон киржикчилери каш-ла кижи болган. Чүгле кажыкты бежин каш янзы ойнап болур болгай. Даалы ойнаары, баг кагары, буга шыдыраа деп оюннарны организастап эттирер харыысалгалыг эштерниң келбээнинден олар шуут болбаан. А сонуурган көөр болгаш ойнаар дээн кижилер бар турган. Бүгү талалыг эки организастаап болза, чон ёзулуг ойнап, хөглеп, дыштанып ап болур турган.

К. МОНГУШ,
башкы.

АЖЫЛЫ СОЛУН

«Кызыл тук» совхоз чаа Культура бажыңныг болга-лы 2 чыл ажып турар. 200 олуттуг чырык, делгем эки-ле бажың. Культураның болгаш дыштанылганың төвү деп адынга шынапла телептиг. Суббота санында аңаа суурнуң агитквартираларының бирээзи концертти белеткеп көргүзер, дыштанылга кежээзин организастаан турар. Ынчан аныяктарга чаа танцыларны, ырларны, оюннарны клуб чөвүлели өөредир. Тыва национал оюн—кажык адарынга маргылдаа солун эртип, тиилекчилерни илередип, ук оюнга хандыкшылды бедиткен.

Херээженнер чөвүлелиниң даргазы Күнзенмаа Ооржак (ортумак школада башкы) Культура бажыңынга болур лекция, беседаларны билдилиг удуртуп турар. Оон номчааны «Өг-бүлениң бюджеди», «Берге кижизидилгелиг өөреникчилерниң кижизидилгези» болгаш өске-даа темаларга лекцияларын чон сонуургаар.

Культура бажыңының агитбригадазы малчыннарга доктаамал аалдап барып, солун концерт программаларын бараалгадып турар. Ам бо хүннерде Совет Чепсектиг Күштерниң 60 чыл болур юбилейинге болгаш бо чылын болуп эртер «Автоклуб—78» деп көрүлдеге белеткенгелээн.

К. КАРА-САЛ.
Эвүр район.

ДЕМНИГДЕ ХӨГЛҮГ-ДАА

[illegible] кодээ Культура бажыңының «Чалыы назы» агиткультбригадазының кежигүннери аңгы-аңгы мергежилдиг кижилери. Ында эмчилер, башкылар, садыгжылар болгаш өскелер-даа киржип турар.

Агитбригада малчыннарның бригадалар төвүнге чоокта чаа аалдап чораан. Бот-тывынгыр артистер концерттеп аңгыда, малчыннарга номнарны бижидип, эмнерни садып, парикмахер дузазын чедирип, янзы-бүрү темаларга лекция, беседаларны кылып берип чоруурлар. Ук агитбригаданы кодээ Культура бажыңының директору Базыр-оол Саая билдилиг удуртуп турар.

«Чалыы назының» киржикчилери № 1, 2 хойжу бригадаларның ажыл-ижин база сонуургааннар. Малчыннарның амыдыралы эки. Кайы-даа кодаларда оолдадашкын үезинде херек чүүлдер четчири-биле бар.

Хойжу бригадаларның малчыннары «Оорлар-биле болгаш кем-херек үүлгедиглери-биле профилактиктиг ажылды күштелдирер дугайында», «Назы четпээннер ортузунга кем-херек үүлгедиглери-биле демисел болгаш өөреникчилерни күш-ажылга белеткээри», «Менингит аарыын бааш удур болдурбас дугайында» деп кыска беседаларны сонуурган дыңнааннар.

Беседалар соонда «Чалыы назының» бот-тывынгыр артистериниң солун программалыг концертин малчыннар көргеннер. Лидия Сааяның, Хунай-оол Сааяның болгаш Семён Салчактың бараалгаткан номерлери малчыннарга солун болган.

Б. ДЕЛЕГ-ООЛ.

БАРДАМ ТООЛАЙ

Рассказ-басня

БИР-ЛЕ катап кыжын хар кылынпап, чер кыры ак эвчек-биле бүргеттинипкенде, ховуда чурттаан кезек тоолайлар чаңгыс чоогага чыглы берип-тирлер.

Аныяк тоолай өөрүнге мынча деп тодулаан:

— Апа аттыг чүве, ха-дуңма! Бо ак хар бистиң бажывыс чиир-дир. Көңгүс чаштынар арга чок ышкажыл. Дем чаа бир дилги мени көрүп кааш, сывыргаш, биче-ле болза, тудуп чиир часты. Маңым магалыг болгаш, тын мендиг үндүм. Хардан камгаланыр арга-хоргазы чүл ха-дуңма? Мен ам баш мунгааш бодап чоруур апардым.

— Сээң дүвүреп турарың чөп харын—деп, бирээзи кулактарын сүвүреңнедип, чолдак холдары-биле уаун, адыгыр салдарлыг чаактарын суйбай туттунушаан, демгизин дегийт деткээн.—Мен база-ла дилгилерге каш-даа катап чиш болур частым. Мап күжү-биле тынныг үңгүледим. Халаптыг хардан камгаланырының аргазын тып-вааже хоржок болду-ла.

ТУРАМЫК, сынныг өске бир тоолай эрү шурагылап, мээзэргениш дешкилегилээш, көңгүс тоомча чок макылаап:

— Хар деп чүнер боор? А чүс ыт четпес маңныбыс биске берген хереэ чүү деп? Ооң-биле камгаланып турарыңар ол-дур. Мен-не чүүден-даа сеспенмес мен.

Ол улуг туралыг, чоргаар, хөөрежикей тоолайжыгаштың хөрээн часкапып, мээзэргенип органын сарыг хаайлыг кырган тоолай дыңнап олура, мынча дээн:

— Хе-хе-хе! Хөлүң эрте берип-тир сен. Хөрээм бар дээш хөлүн эрттир мактаңган хереэ чүл? Эх, ойлук чок-ла ортем-бардам-дыр сен! Чүнү-даа көрбейн чыткаш чоп бардамнадың? Көргей-ле сен, дилгижек сенээ тавары берзе, каш-даа халытпас, дораан тудуп алыр ол. Бардам багай чоор. Өске өөрүңнүң хардан камгаланыр арга-хорга дилеп турары чөп-ле чөптүг деп бодай-дыр мен. Кажараан кырган менден арга-сүме айтырыңар харын. Мен силерге солун чүвени сүмелээй мен. Чүгле ортем-бардам тоолайжыгаш бодунуң амы-тынын боду-ла билзин. Өске тоолайларга арга-сүме кадарындан чажам дивес мен.

Сарыг хаайлыг кырган тоолай ынча дээш, каш хөкпеш, хөкпеш кылдыр халааш, кадар оъдун чула берген. Чыылган тоолайлар ону долганып келгеш, арга-сүме кадарын зэрежип-ле бергеннер:

— Бо хире үр чурттаан буурул өгбе сенде черле кандыг кажар-оп чок деп харын! Ооңну бистиң-биле үлежип көр.

— Ындыг-ындыг харын! — деп база бир тоолай тодулаан. Аржай-буурул кырганда солун-на чүве бар боор. Ооң оозун дыңнаар-дыр. Бээр бөле олургулаптыңар.

— Хей чүве!—деп бардам тоолайжык макылаан.—Меңээ кандыг-даа арга-сүмениң хереэ чок. Маңым бар, чүге-даа адырбас мен.

— Бардам чүве ырап чор!—дишкеш, демгизин сывыртапкаш, катап кээп кырган тоолайның хөөрээрин дыңнап олуруптканнар.

— Силерниң дүвүреп турарыңарны билип олур мен—деп сарыг хаайлыг кырган тоолай чолдак холдары-биле адыгыр буурул салдарын суйбай туткулааш, тодулаан.—Ында черле үндезин-барымдаа бар-дыр. Хар халаптыг дээрипер-ле шын. Ол бисти аң-араатанга сөглеп берип турар: маңнаарывыска изивис бо харга чуруттунуп каар, чыдып алырывыска — кайы ырактан бараавывыс көстү бээр. Эки ажыглаар болза, хар бисти харын камгалаар чүве—дээш, кырган тоолай доктаай берген.

Тоолайлар ону кайгап, элдепсинип, айтырып эгелээннер:

— Хар бисти канчап камгалаар чүвел?

— Аңаа черле бүзүрээр арга чок-тур! Хар камгалакчывыс болур деп орта чоор бе?

— Аржай-буурул өгбевис баштактанып олур эвес ирги бе?

Оон буурул салдарлыг кырган тоолай чолдак холдары-биле хөрээн часкагылааш, серте-даа чок уламчылаан:

— Адыр, адыр, алгыржы бербеңер, айтырыг-биле ажаандыратпаңар. Аныяктар силер аңаа таптыг дыңнап олуруңар, а аржай-буурул өгбеңер мен аянныг таптыг хөөреп берейн. Хар бистиң камгалакчывыс болуп турар ужуру мындыг. Бо ой иштинде хөртүктү көрбейн тур силер бе? Ол дээрге бистиң камгаланыр чер кылыр хөртүүвүс-түр. Аржай-буурул мени черле чүнү көрбээн дээр силер. Бир-ле катап хөртүктү көрүп олура, оон адаанда чымчак харны казып оъттап бердим. Улам ханыладыр казып-ла, казып-ла кирдим оң. Оон чүү болган дээр силер? Кайгамчык, эки үңгүр болган дивес силер бе! Хөртүктү казары база белен чүве-дир. Ол-дур. Көрүңер даан. Харның ачы-дузазы ындыг-дыр. А силер дээрге харны халап кылдыр санап, оон канчап адырлырын, канчап камгаланырын бодап турган-дыр силер.

КЫРГАН тоолайның чугаазын дыңнап олурган тоолайлар ам-на амырап, өрү халып дешкилежип, чир-шоңна барганнар.

— А бо аржай-буурул өгбевис-даа кончуг кажар-дыр. Артында-ла ак харны камгалакчывыс кылдыр ажыглап билир ышкажыл.

— Ах, ах! Ам-на амырадывыс! Хар үңгүр казып алыр бис.

— А дилгижек ам биске коргунчуг эвес ышкажыл але?—деп, бир тоолай дадагалзап айтырган.

Аңаа ховунуң хоочун чурттакчызы сарыг хаайлыг кырган тоолай харыылаан:

— Коргунчуг эвес болбайн канчаар! Харның ачызында камгаланыр черлиг болганывыс ол-дур. Эзир, хартыга халдап кээрге, хөртүк үңгүрүнче хирт дээр сен. Олар сени канчап-даа шыдавас. Дилги чедип кээрге база-ла ындыг: хөртүк үңгүрже кире халыыр, дилги сооңдан кирип кел чорда, хөртүк үңгүрнүң өске бир аксындан үне халааш, арлы бээр, ол-ла. А дилгижек кужур хөртүк «шинээниң» ол-бо үттерин үжеп-чиндип, куруг черге хейде-ле чөгел төндүр дилеп келир. Оон чоруткаш база бир хөртүк үңгүрге келир сен. Ховү чурттуг тоолайларга хар ындыг ажыктыг-дыр. Хөртүкке үңгүр каскаш, хөй аастыг кылдыр кылып алыр. Чүге дээрге кандыг-бир дайзын үңгүрже сүрүп кирип-даа келзе, хөй аастарның душкалындан-на алдырбайн, үне халып чоруптарынга херек. А хөртүк үңгүрже кирген хортан дайзын хөй өрээл үңгүрлерге азып-тенип турупкаар. Ынчангаш хөртүк үңгүрнү хөй аастарлыг, өрээлдеш кылдыр казып алыр херек.

Хар чааптарга чаштыр чер тыппайн коргуп, девидеп турган кенен тоолайларны кырган өгбези хөртүк үңгүр кылып алырынга ынчаар өөредип каан-дыр.

ЭЛЭЭН үе эрте бергенде, кырган тоолай хөртүк үңгүрүнүң аксынга удуйзурап чыдарга, ырак эвесте кыпсынчыг алгы-кышкы дыңналган. Ковайгаш көөрге, бардам тоолайжык дилгиге сывыртатканы, мотап-туруп, дылын ушутупкан, дайзынга алзыр чыдаан, бо кээп-тир.

Кажар кырган тоолай демгизин эдертиееп, хөртүк үңгүрүнче кире халааш, хөй аастарының бирээзиндеп былдап үнгеш, амы-тынындан азар часкан бардам тоолайжыгашты айыыл чок черже аппарыптыр.

Ам кээп, аңаа аржай-буурул өгбези чугаалаан:

— «Бардам бак» деп сеңээ мында-ла чугаалаан болгай мен. Мээң чугаам тоовайн, хөрээң шаптынып, маңынга бардамнап турдуң. «Бардам бак» деп чүве, ол-дур, көрдүң бе? Мен эвес болзумза, дилги чиш болур частың. Ам хөртүкке үңгүрден казып ал. Харның ажыын оон көөр сен. Хамык тоолайлар хөртүк үңгүр кылып алган, амыраан турлар, көрбээниң ол бе?

— Амы-тынымны алганың дээш четтирдим!—деп, бардам тоолайжык ам-на сузу баскынып, баксырап калган, багайтыр макылаан.—Ам-на билип-дим өгбе. Ех, чүрээм! Сен эвес болзуңза, дилгиге чиртип каар частым. Ачы-буянныг-ла аржай-буурул өгбе-дир сен.

Ховуда чурттап турар тоолайлар кыжын хар чааптарга-даа кандыг-бир дайзын көрүп каар ийне деп, коргуп девидевес. Чүге дээрге олар харны харын-даа камгаланыр чер кылып алыр ышкажыл. Хар оларга улам-на ажыктыг-дыр.

Куулар АРАКЧАА.

ЧАЖЫДЫНЫҢ ТӨНЧҮЗҮ ЧОК

Эртемденнер дириг амытаннар болгаш үнүш делегейниң дыка хөй чажыдын ажыткан. Ынчалза-даа дыка хөй чүүлдер ам-даа ажыттынмаан, тодараттынмаан.

Сураглыг эртемден П. Ж. Фарбтың дыңнадыы-биле алырга, Альпы дагларының бедигээштеринде онза үнүш бар, ол бодунуң үрезиннерин үндүр октаарының бетинде дескиндир чыдар харны бир-ле билдинмес шынары-биле эргизиптер, үрезиннерин харже эвес, а черже дүжүрер.

* * *

Моортай муң-муң чылдарда кижи чанынга чурттап келген. Ынчалза-даа ону кижилер эки билбес.

Делегейниң ийиги дайынының үезинде Оожум океанда Соломон ортулуктарынга америк шериг кезээ чедип келген. Солдаттарының бирээзи Дамеңит деп шолалыг моортайны маңаа кады эккелген. Удатпаанда Дамеңит хайгыылчыларының тускай «радиолокатору» апарган. Моортай дүвүреп, черге кудуруу-биле каккылангаш, камгалал черинче маңнаптар болза, удаваанда агаарга япон самолёттар көстүп келгени ол. А америк самолёттарны ол тоовас болган.

Моортайга хамаарыштыр өске-даа ындыг чижектерни көргүзүп болур. Бэлла деп шолалыг моортайны 600 километр хире ырак черже көжүре берген хирезинде, элээн каш он-он хонуктар эрткен соонда Красноярскиже дедир ээп келген дугайында чоокта чаа парлалгага бижээн болгай. Ындыг ырак черден Красноярскиже оруктуң угун канчап тып ап, ээп чанып келгенин билдинмес.

Айтырыглар хөй. Эртемденнер аңаа харыыларны дилеп тып турда, чаа чажыттар база удур тыптып турар. Бойдус делегейин шуптузун төнчүзүнге чедир ажыдып билири берге.

Т. ПОЛЬСКИЙ.

Тываның чурулга уран чүүлүнүң онзагай сайзыралдыг хевирлериниң бирээзи—биче скульптура — чонарлаштан чазап сиилилге болур. Чурулга уран чүүлүнүң ол хевириниң мастерлери — Х. Тойбухааның, Б. Байындының, Р. Аракчааның, Х. Хунаның болгаш өскелерниң-даа ажылдары ССРЭ-ге болгаш даштыкыга болгулаан хөй-хөй делгелгелерге бедик үнелелди алган.

ЧУРУКТА: Х. Хунаның Алдан-Маадыр аттыг музейде ажылдары.

В. АМЫРНЫҢ фотозу.

КОММУНАЛАРНЫҢ ТУГУ

Париж коммуназы кижи төрелгетенниң төөгүзүнге балалып читпес исти арттырып каан. Күш-ажыл кижизин дарлалдан хостаар дээш демисежип турган коммуналар кызыл өңнүг туктуң адаа-биле тулчуп чорун турган. Хосталга дээш демиселчилерниң ыдыктыг сүлдези апарган кызыл өңнүг туктуң тывтын келген төөгүзү онзагай байдалдыг.

1791 чылдың июль айның кадыг-дошкун тулчуушкуннарлыг хүннери. Республиканчылар монархияны дүжүрген дугайында петицияга Марс шөлүнге ат салып турган. Ол үеде дүвүрээзинниң медээзи кылдыр кызыл өңнүг тукту олар азып алгаш турганнар. Ол тукту бөдүүн чон бодунуң тугу —дарлакчыларга удур демиселге топ турган кызыл хаңы-биле өңнеш сүлде демдек кылдыр хүлээп алган.

Ооң соонда кызыл тукту Парижтиң хоорай эрге-чагыргазының бажыңының кырынга база киискидип каан турган. Кызыл өңнүг тук дугайында ырларны чоп тулчуушкун хүннеринде чогаадып ырлажып турган. Аңаа турасхааткан плакаттар база кудумчуларга костүп келгилээн. Оон эгелээш-ле кызыл өңнүг тук хосталга болгаш социал деңнилге дээш демиселчилерниң ыпак тугу апарган.

Коммуналарның холга тудуп алгаш тулчуп чорун турган туктарының бирээзи Москвада В. И. Ленинниң музейинде кадагалаттынып чыдар. Ол тукту 1924 чылдың июль 6-да Францияның коммунистериниң бистиң чуртка чораан делегациязы СЭКП-ге белек кылдыр берген турган.

М. ПАЛКИН.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ «Аныяк барабанчылар» деп фотоэтюду.

СПОРТ

Район чемпиону

Бай-Тайга районнуң бирги чери дээш шыдыраа маргылдаазы башкыларның аразынга болган. Орта он сес спортчу киришкен. Үш хүн үргүлчүлээн спортчу демиселдиң түңнелинде районнуң улус өөредилге килдизиниң инспектору Хертек Шолбан чемпион болган. Республиканың башкылар маргылдаазынга киржир эргени ол алган.

С. САЛЧАК.

МЕРГЕЖИЛДИҢ ОРУУ-БИЛЕ

ВИЛЬНЮС. (СЭТА-ның корр). ССРЭ-ниң бирги чери дээш аныяк мастерлер аразынга эрткен шыдыраа маргылдаазынга Челябинск чурттуг 24 харлыг инженер Александр Панченко тиилекчи болуп үнген. Алыр ужурлуг он беш сандан 10,5 санны ол алган. Шак мындыг бедик атка чедер улуг мергежилди Панченко чүгле чаңгыс чылда эвес, харын чоорту чедип алган. Чурттуң аныяктар аразынга шыдыраа чемпионадының бо чемпиону улустар аразының маргылдааларынга тиилекчи болуп чораан.

Александр Иванов (Москва облазы), Сергей Долматов (Москва), Виктор Гавриков (Молдав ССР-ниң Криуляны суур) ийиги-дөртку черлерни үлешкен.

АГААР

Кызылдың агаар станциязының медээзин ёзугаар алырга, республикага бөгүн болгаш даарта биче булуттаар, хар чагбас, кошкак хаттыг хүн болур. Агаарның температуразы даглыг райоңнарга хүндүс 7—12, арткаңнарынга—14—19, а Кызылга—16—18 градус соок. Дүне—32—37 градус соок.

Редактор В. С. ШАРАВИН

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ФЕВРАЛЬ 19-ТА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

10.00—«Үе». Информастыг программа.
10.35—«Зарядкага, чыскаалыңар!».
10.55—«Музыка киоскузу». Э. Беляева чорудар.
11.30—«Будильник».
12.00—«Совет Эвилелинге бараан боор тур чен». Дамчыдылгага киргеп чер шериглериниң Кол командылакчызы, ССРЭ-ниң камгалал министериниң оралакчызы, Совет Эвилелиниң Маадыры, армия генералы И. Г. Павловский киржир.
13.00—«Тоол аалдап келген». «Демир эжиктиң чажыды». Уран-чечен фильм.
14.30—«Кодээге дамчыдылга».
15.30—«Театр шинзи». В. Розов. «Мөңгеде дириглер». Москваның «Современник» театрының фильм-шинзи.
18.10—«Делегей байдалы».
18.40—«Силерниң чагааларыңар-биле». Музыкалыг программа.
19.30—Медээлер.
19.45—«Рекети дедир эккелиңер». Мультфильм.
20.00—«Кино аян-чоруктарының клуву». Журналист О. К. Игнатьев.
21.00—«Совет Армияның 60 чылынга». «Чүгле «кырганнар» дайылдажып турар». Уран-чечен фильм.
22.30—«Үе». Информастыг программа.
23.00—«Силерниң бодалыңар». Дамчыдылганы музыка тайылбырлакчызы О. Доброхотова чорудар.
00.05—00.30 — Документалдыг фильм. Төнчүзүнде — медээлер.

ФЕВРАЛЬ 20-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
КЫЗЫЛДАН

18.00—Уругларга фильм. «Аянпашкак».
18.20—Телемедээлер.
18.35—«Гуля Королева». Телефильм-шии. 1-ги сериязы.
19.45—«Чечек». Дамчыдылга.
20.15—«Панацеяны дилеп». Документалдыг фильм.
20.35—«Музыка болгаш чуртталга». Дамчыдылга.
21.15—Телемедээлер.
21.25—Чарлалдар.
21.30—23.05—«Төрээн чурт дээш». Уран-чечен фильм.

КИНО

ФЕВРАЛЬ 19-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «Албан-хүлээлгезин күүседип чорааш өлүрткен» 10.00, 12.00, 14.00, 16.20, 18.30, 20.50 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Альманзорнуң билзектери» 9.10, 10.40, 12.10, 13.40, 15.10, «Ынакшыл-биле» 16.40, 19.00, 20.50 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Нукиниң ужуралдары» 11.00, «Аты-баты, солдаттар чоруп орган» 13.00, «Ынакшыл-биле» 14.50, 16.30, 18.10, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Кортик» 10.00, 11.40, «Херээжен болгаш шулбустар» (2 серияльг) 14.00, 17.00, 20.00 шактарда.

ФЕВРАЛЬ 20-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Көөр хоон чок чорук» 10.00, 11.35, 13.10, 14.50, 17.00, 18.40, 20.50 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Революстуг Шериг Чөвүлели» 9.10, «Тиилекчи» 10.50. Киноклуб: «Элээди оол болгаш хоойлу» 15.00, 17.00, «Албан-хүлээлгезин күүседип чорааш өлүрткен» 12.40, 19.00, 20.50 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Хайгыылчының маадырлыг чоруу» 15.00, «Амданныг болгаш ажыг» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Аты-баты, солдаттар чоруп орган» 15.00, «Ынакшыл-биле» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: индекс 667000

Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал килдизиниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлет-пүр килдизиниң 2-22-64, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация база совет тургузуг килдистериниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн баргаңда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17531. Чагыг № 75.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—00086.